

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ 1. แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันครอบครัว แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแบบแผนความสัมพันธ์ในครอบครัว แนวคิดเกี่ยวกับสตรี(มารดา)ที่ทำงานนอกบ้าน แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อมั่นในตนเอง แนวคิดเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาท 2. แนวคิดและทฤษฎีว่าด้วยบทบาท ทฤษฎีทรัพยากร ทฤษฎีพัฒนาการครอบครัว และทฤษฎีการขัดเกลาทางสังคม 3. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับสถาบันครอบครัว

ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่สำคัญที่สุด เป็นหน่วยของสังคมที่มีความสัมพันธ์และความร่วมมืออย่างใกล้ชิด เป็นสถาบันที่มีความคงทนที่สุดและยังไม่เคยปรากฏว่าสังคมมนุษย์ใดไม่มีสถาบันครอบครัวปรากฏอยู่ เพราะมนุษย์ทุกคนจะต้องอยู่ในสถาบันนี้ เนื่องจากเป็นสิ่งกลุ่มแรกที่เรจะต้องเผชิญตั้งแต่แรกเกิดเติบโตในครอบครัว ครอบครัวจะให้ตำแหน่งชื่อ และสกุล ซึ่งเป็นเครื่องบอกสถานภาพและบทบาทในสังคมที่เรามีส่วนร่วมด้วย ตลอดจนกำหนดสิทธิหน้าที่ที่สมาชิกมีต่อกันและต่อสังคม (สุภัตรา สุภาพ, 2540:65).

ครอบครัวมนุษย์ไม่ใช่เป็นเพียงกลุ่มทางชีววิทยาเท่านั้น แต่ยังเป็นสถาบันแห่งแรกและแห่งสำคัญของสังคม พฤติการณ์ของมนุษย์ก็ไม่ได้เป็นไปโดยสัญชาตญาณ แต่เป็นไปโดยมีระเบียบแบบแผนซึ่งมีการกำหนดมาตรฐานความประพฤติของครอบครัว เช่น ความแตกต่างของครอบครัวเอธิโอเปีย กรีกโบราณ ชาวจีนและชาวกรีกเป็นความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรมไม่ใช่ความแตกต่างทางด้านชีววิทยา (สุภัตรา สุภาพ, 2540:65)

ความหมายของครอบครัว

Burgess กับ Locke ได้ให้คำจำกัดความของครอบครัวว่าจะต้องมีลักษณะ 4 ประการ ดังต่อไปนี้ คือ (สัปดาห์ สุภาพ, 2540:65-68)

1. ครอบครัวประกอบด้วยบุคคลที่มาวมกันโดยการสมรส หรือความผูกพันทางสายโลหิตหรือการมีบุตรบุญธรรม การสมรสแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา ส่วนความผูกพันทางสายโลหิต คือความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่และลูกรวมทั้งบุตรบุญธรรมด้วย

2. สมาชิกของครอบครัวเหล่านี้อยู่ร่วมกันภายในครัวเรือนเดียวกันหรือบางครั้งก็แยกกันไปอยู่ต่างหาก สมัยโบราณ ครัวเรือนหนึ่งจะมีสมาชิก 3-4-5 ชั่วอายุคน ปัจจุบันครัวเรือน (โดยเฉพาะในประเทศพัฒนา) จะมีขนาดเล็ก ประกอบด้วยสามีภรรยาและลูกหนึ่งหรือสองสามคนขึ้นไปหรือไม่มีเลย

3. ครอบครัวเป็นหน่วยของการติดต่อโต้ตอบระหว่างบุคคล เช่น สามีภรรยา พ่อแม่ ลูก พี่ น้อง โดยสังคมแต่ละแห่งจะกำหนดบทบาทของแต่ละครอบครัวไว้ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับประเพณีของแต่ละแห่ง ซึ่งหมายความว่าไม่ใช่เพียงต่างคนต่างกิน ต่างคนต่างอยู่แต่ต่างคนต่างมีปฏิริยาเชิงปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เช่น รักกัน เอาใจใส่กัน สั่งสอนกัน ใจดีผูกพันกัน เป็นต้น

4. ครอบครัวถ่ายทอดรักษาวัฒนธรรม สมาชิกจะถ่ายทอดและรับแบบของความประพฤติในการปฏิบัติต่อกัน เช่น ระหว่างสามี ภรรยา และลูก และ เมื่อผสมผสานกับวัฒนธรรมที่นอกเหนือไปจากครอบครัว ก็จะได้แบบของความประพฤติที่สมาชิกปฏิบัติต่อกัน และกันและกันผู้อื่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันครอบครัว คือ แบบแผนพฤติกรรมที่คนที่มีมาติดต่อกันเกี่ยวข้องกับเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวและเครือญาติ จะต้องปฏิบัติตามนั้นคือ คนที่เป็นญาติกันโดยสายเลือด เช่น เป็นพ่อแม่พี่น้องกันเป็นญาติกันทางการแต่งงาน เช่น เป็นสามีภรรยาเป็นเชษฐภคินี พี่น้อง หรือการรับไว้เป็นญาติ เช่น เป็นบุตรบุญธรรม เป็นต้น คนเหล่านี้จะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์แบบแผนที่สังคมเป็นผู้กำหนดขึ้น ที่เรียกว่า สถาบันครอบครัว ซึ่งครอบคลุมแนวทางการปฏิบัติในเรื่องต่างๆเหล่านี้ คือ การเลือกคู่ การหมั้น การแต่งงานการเลี้ยงดู ลูก การอบรมขัดเกลา การหย่าร้าง และ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวและเครือญาติทั้งหมด (นิเทศ ดินนะกุล, 2538:109)

ครอบครัว คือ สถาบันทางสังคมสถาบันแรกที่เกี่ยวข้องกับเด็กและมีหน้าที่โดยตรงกับเด็ก เด็กต้องใช้เวลาอยู่ในครอบครัวนานนับสิบปี กว่าที่จะก้าวไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ครอบครัวจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาเด็กอย่างแท้จริง (ทีซา ณ นคร, 2533: 23 อ้างถึงใน โสภา ชปัดมันน์ และคณะ, 2534)

โดยสรุปแล้ว ครอบครัวอาจหมายถึง กลุ่มบุคคลที่มารวมกันโดยการสมรส โดยทางสายโลหิตหรือโดยการรับเลี้ยงดู (คือ เป็นบุตรบุญธรรมก็ได้ ปกติแล้วหมายถึงครอบครัวที่ประกอบด้วยสามีและภรรยาโดยไม่มีบุตรของตนเอง) มีการก่อตั้งขึ้นเป็นครอบครัว มีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นสามีและภรรยา เป็นพ่อแม่ เป็นลูกชายลูกสาว เป็นพี่น้อง โดยการรักษาวินัยธรรมเดิมและอาจจะมีการสร้างสรรควัฒนธรรมใหม่เพิ่มเติมก็ได้

นอกจากนี้ เราเกิดมาจะต้องพบกับครอบครัว 2 แบบ คือ ครอบครัวที่ทำให้กำเนิดเรามาหรือครอบครัวบิดามารดาของเราเอง (family of Orientation) ซึ่งเลี้ยงดูผู้เยาว์ให้อยู่เจริญเติบโตขึ้นมาตลอดจนสั่งสอนอบรมให้รู้จักระเบียบของสังคม (socialization) เป็นครอบครัวแบบไม่สมัครใจ ครอบครัวอีกแบบหนึ่ง คือ ครอบครัวของเราเอง (family of Procreation) ซึ่งเกิดจากการสมรสเป็นครอบครัวแบบสมัครใจ เราเป็นสมาชิกด้วยความสมัครใจของเราเองโดยเฉพาะในสังคมที่เจริญ การมีครอบครัวนั้นส่วนใหญ่จะสมัครใจเลือกหาคู่ครองที่ตนเองพอใจและคิดว่าสามารถจะครองเรือนด้วยความสุขได้ ไม่เหมือนครอบครัวดั้งเดิมหรือลำหัง ส่วนใหญ่ผู้ใหญ่จะจัดหาครอบครัวมาให้ เช่น สังคมจีน ฮินดู เป็นต้น (สุภัตรา สุภาพ, 2540:66)

ประเภทของครอบครัว

Murdock แบ่งครอบครัวเป็น 3 แบบ (สุภัตรา สุภาพ, 2540:66-67)

1. ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วย สามี ภรรยา และลูก (อาจเป็นบุตรบุญธรรมก็ได้) เป็นครอบครัวที่มีความสำคัญอย่างใกล้ชิดที่สุด ซึ่งจะพบเห็นทั่วไป และมีแนวโน้มจะมีครอบครัวแบบนี้มากขึ้น เนื่องจากเหตุผลทางเศรษฐกิจ เพราะการมีครอบครัวใหญ่เป็นการสิ้นเปลือง โดยเฉพาะสภาพสังคมปัจจุบันที่ค่าครองชีพสูงขึ้น นอกจากนี้ ครอบครัวแบบนี้ยังมีความเป็นอิสระแต่ก็ห่างเหินจากญาติพี่น้อง อาจจะทำให้เกิดความว้าเหวและขาดความอบอุ่นได้

2. ครอบครัวขยาย (Extended family) เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยวและญาติพี่น้อง (เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา เป็นต้น) อาจจะอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน หรือเขตบ้านเดียวกัน โดยอาจจะปลูกอยู่ใกล้เคียงกัน แม้จะสมรสแล้วก็ตาม เช่น อาจเป็นแบบคน 3 ชั่วอายุคน อยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน หรืออยู่ในบริเวณเดียวกัน โดยมีพี่น้องที่สมรสแล้วหลายคู่ คือ ทั้งคู่สมรสและลูก

รวมทั้ง ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่ด้วยกัน ญาติพี่น้องจะมีหน้าที่ช่วยเหลือดูแลหลาน เป็นครอบครัวที่มีความรักความอบอุ่น แต่ขาดความเป็นอิสระเพราะสมาชิกอาวุโสสูงสุดจะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ทำหน้าที่ควบคุมดูแลความทุกข์สุขของสมาชิกในครัวเรือน ครอบครัวแบบนี้จะพบมากในสังคมเกษตรกรรม เช่น จีน อินเดีย เป็นต้น

3. Polygamous family ประกอบด้วยสามีหนึ่งภรรยาหลายคน ครอบครัวแบบนี้จึงเป็นครอบครัวเดี่ยว 2 ครอบครัว หรือมากกว่าที่มีสามีและพ่อร่วมกัน เช่น สังคมจีน อิสลาม นัร เป็นต้น

กำเนิดของครอบครัว

ครอบครัวเกิดขึ้นจากการสมรสของชายและหญิง หากปราศจากการสมรสแล้ว ความเป็นครอบครัวก็จะไม่ขยายต่อไปอีก ส่วนสาเหตุที่ต้องมีการสมรสกันนั้นอาจมี สาเหตุหลายประการ เช่น ความรักระหว่างชายหนุ่มและหญิงสาว ความต้องการทางเพศของหนุ่มสาวและต้องการในความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวโดยทั่วไปแล้ว ครอบครัวมีกำเนิดมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้

1. เกิดจากความต้องการทางเพศ ซึ่งเป็นสัญชาตญาณในการสืบพันธุ์ของมนุษย์ทำให้มีการสมรสเพื่อเป็นการบำบัดความต้องการทางเพศของมนุษย์อย่างถูกต้องตามทฤษฎีของคลอว์ธรัม

2. ต้องการให้มีบุตรๆไว้สืบสกุล ทำให้เกิดความรักความอบอุ่น โดยเฉพาะบุตรเป็นตัวกลางเชื่อมความรักความอบอุ่นระหว่างพ่อแม่ให้มั่นคงถาวร ดังคำกล่าวที่ว่า "ลูกคือโซ่ทองคล้องใจพ่อแม่"

3. เกิดจากความจำเป็นแห่งภาวะเศรษฐกิจ การอาชีพหรืออื่นๆ เช่น สามีไปทำงาน ภรรยาดูแลบ้านเรือน หุงหาอาหารไว้รอสามี เมื่อมีบุตรเจริญวัยตามสมควรแล้วก็จะต้องช่วยพ่อแม่ทำงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัวด้วย

ชายและหญิงที่จะแต่งงานกัน ย่อมมีความคล้ายคลึงกัน หมายถึง ความคล้ายคลึงกันของคู่สมรสทางด้าน อายุ การศึกษา ถ้าคู่สมรสมีความแตกต่างกันมากมาย การปรับตัวและเรียนรู้ซึ่งกันและกันจะทำด้วยความยากลำบาก ดังนั้นชายและหญิงควรเลือกบุคคลที่มีความคล้ายคลึงกันเพื่อให้กำเนิดครอบครัวที่มีความสุขและเป็นที่ยั่งยืนในชีวิตสมรส (โสภา ชีปลมันน์ และคณะ, 2534:2-3)

จากการศึกษาของ A.C.Kerchoff เกี่ยวกับการเลือกคู่ครอง ว่าบุคคลมีแนวโน้มที่จะเลือกผู้ที่มีความคล้ายคลึงกับตนเองมาจากบรรทัดฐานที่ว่า "like to marry like" (Anderson, 1979:170 อ้างถึงใน โสภา ชีปลมันน์และคณะ, 2534)

จากการศึกษาของกมลลา แสงสีทอง พบว่า ผู้ที่มีสังคมคล้ายกันหรือมีความเหมือนในสิ่งต่างๆ เป็นต้นว่า อายุ เชื้อชาติ ศาสนา ฐานะทางสังคม อาชีพ การศึกษา ฯลฯ มีโอกาสได้แต่งงานกัน ทั้งสี่ปีเนื่องมาจาก

1. บุคคลที่มีความคล้ายคลึงกันหรือบุคคลที่อยู่ในลักษณะเดียวกันมีโอกาสได้พบปะติดต่อกันมากกว่าบุคคลที่มีความแตกต่างกัน

2. ภาวะทางสังคมผลักดันให้บุคคลจำกัดวงอยู่ในกลุ่มเดียวกัน เช่น กลุ่มสีผิวเดียวกัน ทัศนคติศาสนาเดียวกัน ฐานะทางเศรษฐกิจหรือการศึกษาในระดับเดียวกัน

3. ผู้ที่มีความคล้ายคลึงกันสามารถที่จะเข้าใจได้โดยง่ายกว่าผู้ที่มีความแตกต่างกัน (กมลลา แสงสีทอง, 2525:31 อ้างถึงใน โสภกา ชปีดมันน์ และคณะ, 2534)

หน้าที่ของสถาบันครอบครัว

1. สร้างสรรค์สมาชิกใหม่ (reproduction) เพื่อให้สังคมสามารถดำรงอยู่ได้ เพราะสังคมจะต้องมีสมาชิกใหม่แทนที่สมาชิกเดิมที่ตายไป หน้าที่นี้มีความสำคัญมาก ถ้าไม่มีการสร้างสมาชิกใหม่สังคมนั้นๆ จะสูญหายไป การมีสมาชิกใหม่ก็ต้องมี ให้สอดคล้องกับทรัพยากรภายในประเทศ คือ ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไปถ้ามีมากเกินไปจนทรัพยากรภายในประเทศไม่อาจจะอำนวยสังคมนั้นก็ยากลำบาก และเกิดปัญหาต่างๆ (สุภัตรา สุภาพ, 2540:68-70)

2. บำบัดความต้องการทางเพศ (sexual gratification) ซึ่งออกมาในรูปของการสมรส เป็นการลดปัญหาทางเพศบางอย่าง เช่น ช่มชู้ การสมรสจึงเป็นสิ่งจำเป็นในสังคมที่มีการจัดระเบียบ เพราะการสมรสคือ วิธีการหนึ่งที่สังคมเข้ามาควบคุมความสัมพันธ์ทางเพศให้อยู่ในขอบเขตแต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ความต้องการมีความสัมพันธ์ทางเพศแต่อย่างเดียว จะต้องทำให้มนุษย์มีครอบครัวเสมอไป เพราะมนุษย์มีทางระบายออกทางอื่นๆ ได้โดยไม่ต้องมีครอบครัว (สุภัตรา สุภาพ, 2540:68-70)

3. เลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เจริญเติบโตขึ้นในสังคม (maintenance of immature children or raising the young) จะเห็นว่า ไม่มีสถาบันใดทำหน้าที่ดีกว่าสถาบันอื่น เพราะความรักและความอบอุ่นแก่เด็กจะหาที่อื่นใดเสมือนครอบครัวนั้นยากมาก การเลี้ยงดูจากที่อื่นแม้จะทำได้ เช่น สถานสงเคราะห์โรงพยาบาล ตามบ้านรับเลี้ยงเด็ก ฯลฯ ก็ทำไม่ได้ดีเท่า เพราะอาจจะให้เด็กได้แต่การเลี้ยงดูทางด้านร่างกาย แต่ทางด้านจิตใจนั้นทำได้ยากมาก ส่วนใหญ่จึงพัฒนาได้ช้า เช่น เดินช้า พูดช้า อารมณ์ไม่มั่นคง และบางครั้งก็ทำร้ายตัวเองเพื่อเรียกร้องความสนใจ เป็นต้น (สัจจตรา สุภาพ, 2540:68-70)

ฉะนั้น ครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่สำคัญมากต่อระบบการพัฒนาทางร่างกายและจิตใจของเด็ก ทำให้เด็กเป็นคนที่เจริญเติบโตสมบูรณ์ ไม่ให้เกิดปัญหาสังคม ถ้าปราศจากครอบครัว มนุษย์อาจจะไม่สมบูรณ์โดยสมบูรณ์แล้ว ครอบครัวทำหน้าที่เป็นสถาบันทางเศรษฐกิจ โดยพ่อแม่เป็นคนหาเงินทองมาเลี้ยงดูในครอบครัว และนำเงินนั้นไปใช้ในด้านการบริโภคต่างๆ โดยทั่วไปเด็กจะเป็นผู้บริโภค (consumer) พ่อแม่เป็นผู้ผลิต (producers) คือเป็นการวิเคราะห์แรงงานภายในครอบครัวตามความเหมาะสม (สัจจตรา สุภาพ, 2540:68-70)

4. ให้การอบรมสั่งสอนแก่เด็กให้รู้จักระเบียบของสังคม (socialization) ครอบครัวเป็นแหล่งการอบรมเบื้องต้นที่มีอิทธิพลต่อเด็กมากที่สุด เป็นสถาบันเตรียมตัวเด็กให้ออกไปเผชิญกับสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม วิธีการอบรมอาจทำได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมโดยตรงก็โดยการสั่งการสอนหรือกล่าววาทะโดยอ้อมก็โดยการทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดี (สัจจตรา สุภาพ, 2540:68-70)

5. กำหนดสถานภาพ (social placement) ได้แก่ ชื่อสกุลจากครอบครัว ซึ่งส่วนมากเปลี่ยนแปลงไปได้ในเวลาต่อมา สถานภาพที่ครอบครัวให้ทำให้เรารู้ว่าเราเป็นใคร อยู่กับคนกลุ่มไหน นอกจากนี้ สถานภาพก็เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่เกิด เช่น เป็นลูกคนรวย ลูกคนจน สถานภาพดังกล่าวอาจจะเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับสังคมที่บุคคลนั้นเป็นสมาชิกอยู่ (สัจจตรา สุภาพ, 2540:68-70)

6. ให้ความรักและความอบอุ่น (affection) ครอบครัวเป็นแหล่งที่สมาชิก ได้รับความรักและความอบอุ่นอย่างบริสุทธิ์ใจ เป็นแหล่งรับประกันได้ว่า จะมีคนที่เรารัก และคนที่รักเราเสมอ ฉะนั้นครอบครัวจึงเป็นแหล่งให้ความรัก ความคุ้มครองและความมั่นคงทางด้านจิตใจแก่สมาชิก ทำให้สมาชิกมีพลังใจในการฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ ให้ลุล่วงไปได้ (สฤติตรา สุภาพ, 2540:68-70)

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงแบบแผนความสัมพันธ์ในครอบครัว

ในอดีตที่ผ่านมาพบว่า ระบบความสัมพันธ์ต่อกันและการกำหนดบทบาทระหว่าง ชายหญิงหรือสามีและภรรยา นั้นมีพื้นฐานมาจากความแตกต่างทางเพศเป็นสำคัญ ทำให้เกิด บรรทัดฐาน ที่เรียกว่า "บทบาทตามประเพณี" (Traditional role) (สุนนชาติ เจริญศรี, 2528) กล่าวคือ ฝ่ายชายมีหน้าที่หลัก คือ หาเลี้ยงและปกป้องดูแลสมาชิก ภายใต้อาณัติของครอบครัว ฝ่ายหญิงมีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ระเนียบเรียบร้อยภายในบ้าน

ปัจจุบันโครงสร้างของสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่สำคัญมี 2 ประการคือ

1 การกลายสภาพเป็นเมือง (Urbanization) อันได้แก่มีจำนวน ประชากรขนาดใหญ่ ความหนาแน่นของประชากรอยู่ในระดับสูง และประชากรมีความต่าง แบบกัน ผลจากการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ทรัพยากรต่อหัวของประชากรลดน้อยลง บุคคลต้อง เพิ่มความพยายามในการเลี้ยงชีพมากขึ้น และมีอุดมการณ์ด้านแนวคิดในชนบทรวม เนียม และการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง

2 การกลายสภาพเป็นอุตสาหกรรม (Industrialization) มีส่วนประกอบ ที่สำคัญคือ ระบบงานที่ต้องใช้เครื่องจักร ความก้าวหน้าทางประดิษฐ์วิเศษ และเศรษฐกิจ แบบตัวเงิน ผลจากการเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้เพศหญิงมีโอกาสเข้าสู่ตลาดแรงงานได้มาก และเร็วขึ้นและการที่เศรษฐกิจแบบตัวเงินทำให้ครอบครัวมีความจำเป็นทางเศรษฐกิจ เพศ หญิงจึงมีความจำเป็นต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานเพื่อค่าตอบแทนจากภายนอกครอบครัว

ผลจากการกลายสภาพเป็นเมืองและการกลายสภาพเป็นอุตสาหกรรมดังกล่าว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอันนำไปสู่ ความสัมพันธ์ทางบทบาทในครอบครัวแบบสมภาค (Equalitarian) มากขึ้น ในสังคมไทยปัจจุบันพบว่า เพศหญิงมีแนวโน้มเท่าเทียมกับเพศชายมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษา การเลือกอาชีพ หรือบทบาทในครอบครัวและในครอบครัวที่ภรรยาทำงานนอกบ้านสามีภรรยา มีการเปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับการแบ่งงาน หรือการแบ่งบทบาทตามประเพณีไปสู่ความคิดที่ว่า สามีภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกันมากขึ้นเช่นเดียวกับ ชาว Karo Batak ในเกาะสุมาตราของอินโดนีเซีย ซึ่งตามประเพณีแล้วมีการแบ่งงานระหว่างเพศหญิง และเพศชายอย่างชัดเจนแต่ปัจจุบันประเพณีดังกล่าวกำลังจะเปลี่ยนแปลงไป สามีเข้ามามีส่วนในการช่วยเหลือลูกมากขึ้น (สุนชาติ เจริญครบุรี, 2528:7-8)

ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในเมือง

การเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ครอบครัวในเมืองมีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆดังนี้

- 1 มีลักษณะที่ยึดมั่นในประเพณีเดิมน้อยลงและรับลักษณะยึดหยุ่นที่เปลี่ยนแปลงและปรับได้ง่าย เพื่อให้รับสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็ว
- 2 หันมาใช้วิถีชีวิตแบบเมืองที่เน้นความสะดวกสบายทางวัตถุและใช้เครื่องมือทันสมัยต่างๆมากขึ้น
- 3 มีความสนใจและความเคร่งครัดต่อความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาน้อยลง
- 4 ขาดความมั่นคงทางเศรษฐกิจและทางจิตใจ อัตราการหย่าร้างสูงขึ้น
- 5 หน้าที่ต่างๆที่เคยทำกลายเป็นหน้าที่ของหน่วยสังคมอื่นๆเช่น เศรษฐกิจ สาธารณะ การปกครอง การศึกษา ครอบครัวจึงมีหน้าที่สำคัญในการให้ความรัก ความอบอุ่นทางใจแก่สมาชิก การเลี้ยงดูเด็กและพัฒนาการทางบุคลิกภาพของเด็ก

6 ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเน้นความสัมพันธ์ระหว่างสามี ภรรยาความเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุข ความสนใจและความสุขของสมาชิกในขณะที่เดิมนั้นการมีบุตรสืบสกุล การมีตำแหน่งในสังคมที่มีเกียรติ และการประกอบหน้าที่ทางเศรษฐกิจและสังคมให้สำเร็จ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการที่ครอบครัวไม่ใช่นักผลิตทางเศรษฐกิจ หัวหน้าครอบครัวจึงไม่ต้องใช้อำนาจควบคุมในฐานะหน่วยการผลิต

7 การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างของครอบครัวแบ่งออกเป็น

7.1 การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างทางอำนาจ สามีหรือหัวหน้าครอบครัวมีอำนาจปกครองภรรยาและสมาชิกนอกลอง บุตรธิดา และภรรยาที่เสรีภาพ ที่จะทำสิ่งต่างๆได้มากขึ้น

7.2 สมาชิกของครอบครัวนอกจากจะต้องมีบทบาทหน้าที่ภายในครอบครัวแล้ว ยังต้องมีบทบาทหน้าที่ภายนอกครอบครัว เช่น ในสถาบันการศึกษา ในสถานที่ทำงาน ในการสมาคมและการพักผ่อนหย่อนใจซึ่งต่างก็มีความสนใจต่างกัน บทบาทหน้าที่จึงแตกต่างกันไปด้วย ครอบครัวจึงลดความเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่างๆลง เด็กรุ่นใหม่อยู่ห่างไกลพ่อแม่ ภรรยาใช้เวลาให้ครอบครัวนอกลอง ครอบครัวจึงแตกแยกได้ง่าย

7.3 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวขนาดเล็ก

7.4 บุคคลโสด หรือหย่าร้าง เป็นที่ยอมรับและมีสภาพภาพในสังคมเสมอ บุคคลอื่นๆอาจจะคล่องตัวกว่าผู้ที่อยู่ในภาวะทางครอบครัวด้วยซ้ำ (โสภา ชปิลมันน์ และคณะ , 2534 : 47-48)

การเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยม โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับชีวิตครอบครัวที่สำคัญมีดังนี้ คือ

1 ครอบครัว ไม่ใช่ศูนย์กลางในการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่เป็นหน้าที่ของโรงเรียนและสื่อมวลชน เช่น หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ โทรทัศน์ เป็นต้น

2 การที่สตรีมีสถานภาพสูงขึ้นเพราะมีการศึกษาและสามารถหารายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว สตรีกลุ่มหนึ่งจะเลือกที่จะประกอบอาชีพนอกบ้านแทนการอยู่บ้านทำงานบ้านหรือเลี้ยงลูก มีการต่อสู้เพื่อความเสมอภาคทางสิทธิหน้าที่ เรียกร้องให้ผู้ชายหันมาช่วยงานในบ้านและเลี้ยงลูกมากขึ้น

3 การยอมรับเรื่องการหย่าร้างระหว่างสามีและภรรยา ในกรณีที่ชีวิตสมรสมีปัญหาขัดแย้งสืบเนื่องมาจากค่านิยมที่เห็นความสำคัญและความพอใจของตนเองก่อน

ค่านิยมเหล่านี้มีผลกระทบต่อความมั่นคงของครอบครัวทำให้ความสำคัญของครอบครัวในด้านการทำหน้าที่ต่าง ๆ ลดลงและความผูกพันระหว่างสมาชิกครอบครัวก็มิแน่นอนลงด้วย (โสภา ชโลมันน์ และคณะ, 2534:48)

ครอบครัวสมัยใหม่

ครอบครัวสมัยใหม่เป็นแบบของครอบครัวที่มีส่วนวิวัฒนาการมาจากPatriachal family กล่าวคือ ให้ความสำคัญแก่ฝ่ายชายพอสมควรและเป็นหลักของครอบครัว ครอบครัวสมัยใหม่เกิดจากความรักและความเข้าใจกันและกันแบบ Romantic love ของหญิงชาย มีการตกลงร่วมกันที่จะร่วมเป็นครอบครัวสามีภรรยาทั้งจิตใจและแบ่งปันปัจจัยทางเศรษฐกิจฝ่ายละเท่าๆกัน อำนาจและบทบาทจึงมีเท่าๆกัน ครอบครัวแบบนี้ถือว่าทั้งสองคนเป็นที่พึ่งของกันและกัน หน้าที่ของครอบครัวสมัยใหม่ข้อหนึ่ง คือการให้ความสุขทางใจซึ่งกันและกันในรูปของความเข้าใจและความอบอุ่นแบบ Sharing partner คือแต่ละฝ่ายก็มีความรักความเข้าใจเท่าๆกัน และใครมีกำลังทางเศรษฐกิจเท่าไรก็เอามาร่วมกัน และเพราะระบบแบ่งปันนี้ตั้งแต่เริ่มแต่งงาน เมื่อมีเรื่องขัดใจกันอาจตัดสินใจแยกกันอยู่ได้ง่ายด้วยการหาระบบแบ่งครึ่งมาหย่าร้าง นับว่าเป็นลักษณะของความไม่มั่นคงอย่างหนึ่งของครอบครัวสมัยใหม่

สังคมไทยในเขตเมืองโดยเฉพาะเขตเมืองหลวง และเมืองใหญ่กำลังเปลี่ยนแปลงเป็นครอบครัวสมัยใหม่ สาเหตุหนึ่งมาจาก การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและวิชาการใหม่แต่เดิมครอบครัวไทยเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ทำนา ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค ถ้าเหลือก็ไว้ขาย แรงงานทั้งหมดของครอบครัวมุ่งจะผลิตอาหารการกิน และได้วิวัฒนาการมาเป็นผู้บริโภค สมาชิกในครอบครัวต้องมีอาชีพนอกบ้าน การหุงอาหารสำหรับครอบครัวลดลง ใช้อาหารสำเร็จรูป กินอาหารนอกบ้าน ลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญแต่เดิมผู้หญิงไทยมักเป็นแม่บ้านประกอบอาหาร จัดการบ้านเรือน เลี้ยงลูก แต่อย่างเดียว แต่ครอบครัวสมัยใหม่นี้ผู้หญิงมีอิสระมากขึ้นและงานในบ้าน มีอาชีพแข่งกับชาย กลายเป็นช่างเท้าหน้าหรือเคียงข้างพ่อกับผู้ชาย ทางกฎหมายกำหนดหญิงเสมอภาคชายมากขึ้น และคุ้มครองชั่วโมงหญิงมากขึ้น (โสภณ วัลย์มณีนันท์และคณะ, 2534:51-52)

แนวคิดเกี่ยวกับสตรี(มารดา)ที่ทำงานนอกบ้าน

จากการที่สตรี(มารดา)ทำงานนอกบ้านนี้ นับเป็นการกดดันให้สมาชิกในครอบครัวต้องช่วยทำงานมากขึ้น ยิ่งสมาชิกเข้ามาช่วยรับภาระงานบ้านมากขึ้นเท่าไร สตรี(มารดา)จะยิ่งมีโอกาสทำงานนอกบ้านมากขึ้นเท่านั้น ส่วนทางด้านความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่าง สามี-ภรรยา มารดาที่ทำงานนอกบ้านจะมีอำนาจเพิ่มขึ้น เพราะเธอจะเป็นผู้หาเงินมาเลี้ยงครอบครัวส่วนมารดาที่มีอำนาจสูงอยู่แล้วยิ่งเปิดโอกาสให้เธอสามารถออกไปหางานทำนอกบ้านมากขึ้นเพราะมีแรงจูงใจและสามารถตัดสินใจด้วยตัวเองได้มากขึ้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า การสนับสนุนและต่อต้านทัศนคติเพศชาย และองค์ประกอบดังที่กล่าวมาแล้วล้วนมีผลต่อการทำงานนอกบ้านของผู้หญิงและการมีอำนาจของเธอ (Hoffman, 1960)

ผลกระทบที่มีต่อสตรี(มารดา)ทำงานนอกบ้าน

การที่สตรีออกไปทำงานนอกบ้าน มีผลกระทบต่อบุคคลเหล่านี้คือ

1. ภรรยา หรือตัวมารดาเอง

ผลกระทบทางด้านสุขภาพร่างกายของมารดาที่ต้องทำงานหนักขึ้น ในการรับภาระทั้งงานภายในและงานนอกบ้าน การเกิดความขัดแย้งขึ้นในใจว่าคนมีความพอใจ หรือไม่พอใจ (Satisfaction and dissatisfaction) ที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เนื่องจากมีความวิตกว่า การออกไปทำงานนอกบ้านจะทำให้ตัวเองบกพร่องในงานบ้านไป

2. สามี หรือบิดา

เมื่อสตรีต้องออกไปช่วยเหลือเลี้ยงครอบครัว ผู้เป็นสามี-บิดาจะรู้สึกว่าบทบาทเดิมที่ตนเป็นหลักในการหาเลี้ยงครอบครัวนั้นได้ถูกลดบทบาทลง อันเป็นผลให้อำนาจของคนในครอบครัวลดลงไปด้วย เช่นนี้ส่งผลถึงความพึงพอใจในชีวิตสมรสของสามีน้อยลง

3. บุตร

มารดาที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านมีผลกระทบต่อบุตรมากมาย เช่น เด็กจะมีทัศนคติต่อมารดาเปลี่ยนไปจากเมื่อก่อนที่มารดามีบทบาทเพียงในบ้านมาเป็นมารดา ผู้มีความสามารถทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นทำให้เด็กมีความรู้สึกว่าบิดา มารดามีความเท่าเทียมกันมากกว่าเดิม บุตรจึงประเมินอำนาจของผู้หญิงสูงขึ้น รวมทั้งการที่บุตรต้องเข้ามาช่วยแบ่งเบาการทำงานในบ้านเพิ่มขึ้น

4. ชุมชนและสังคม

ในแง่ของสังคมนั้น การที่มารดาทำงานนอกบ้านทำให้บทบาทผู้หญิงในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงจะไม่ใช่อุปถัมภ์บ้านเท่านั้น ผู้หญิงมีบทบาททั้งในงานที่ใช้แรงงาน งานด้านการบริหารเนื่องจากความจำเป็นในปัจจุบันที่ต้องการผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น อาชีพบางอย่างผู้หญิงทำหน้าที่ได้เหมาะสมและดีกว่าชายสังคมปัจจุบันได้มีการยอมรับบทบาทผู้หญิงทำงานนอกบ้านอย่างมาก โดยเฉพาะผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว ซึ่งมีความจำเป็นที่ต้องช่วยเหลือบ้านหารายได้มาเลี้ยงครอบครัวเพิ่มขึ้นด้วย (โรสกา ซปอลมันน์ และคณะ, 2534:59-60)

ผลดีของสตรี(ภรรยา)ที่ทำงานนอกบ้าน

1. การที่หญิงและชายช่วยกันประกอบอาชีพ ทำให้คนหนุ่มสาวได้แต่งงานกันเร็วขึ้น เพราะเท่ากับทั้งคู่ช่วยกันเตรียมการแต่งงาน ฐานะของครอบครัวก็ขอมดีกว่าฝ่ายชายประกอบอาชีพแต่ผู้เดียว
2. ให้โอกาสผู้หญิงได้เลือกอาชีพ เพราะผู้หญิงทุกคนไม่ได้สนใจหรือมีพรสวรรค์แต่ในเรื่องการทำงานภายในบ้านเท่านั้น
3. เป็นโอกาสที่ภรรยาจะได้ใช้ความถนัด และความเชี่ยวชาญพิเศษของคนให้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและประเทศชาติ
4. การที่ต่างก็เข้าใจในสภาพการทำงานของแต่ละฝ่าย จะช่วยให้สามีและภรรยาเห็นใจและเข้าใจกันดีขึ้น มีความสนิทสนมกลมเกลียวกันมากขึ้น
5. เมื่อรายได้ของครอบครัวเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวสามารถบรรลุถึงเป้าหมายของครอบครัวในบางเรื่องได้เร็วขึ้น และช่วยให้มีมาตรฐานการครองชีพตามที่ปรารถนา
6. ภรรยาได้ใช้เงินที่ค้นหาได้เอง มีความรู้สึกอิสระเกิดความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น และมีความชื่นชมในตนเอง ฉะนั้นความสัมพันธ์ต่อสามีและบุตรก็จะดีขึ้นโดยปริยาย
7. ในกรณีที่สตรี(ภรรยา)บางคนมีรายได้มากกว่าสามี อาจทำให้สามีมีความทะเยอทะยานมากขึ้น เพราะอายุที่หาเงินได้น้อยกว่าภรรยา
8. บ้านกลายเป็นแหล่งของการร่วมมือสมาชิกในครอบครัวต่างยินดีที่จะแบ่งภาระในบ้านไปทำ

9. ในวัฏจักรของครอบครัวบางระยะ งานบ้านอาจลดน้อยลง ภรรยาจะได้ทำงานนอกบ้าน ไม่เกิดความรำคาญเพราะต้องอยู่บ้าน ซึ่งมีงานไม่พอทำและอาจทำงานอื่นให้ เป็นประโยชน์อีกด้วย

10. การออกไปนอกบ้านทำให้รู้จักสังคมดีขึ้น รู้ความเคลื่อนไหวต่างๆซึ่งสามารถนำมาเป็นหลักปรับปรุงการดำเนินชีวิตประจำวันของครอบครัวได้ และเป็นเพื่อนสนทนาของสามีได้ดียิ่งขึ้น

11. ภรรยามีโอกาสปรับตัวเกี่ยวกับเรื่องการเงินของครอบครัวได้ทัน ถ้าหากสามีขาดสมรรถภาพในการทำงาน หรือล้มหายตายจากไป (โรสกา ซปีลมันน์ และคณะ, 2534 :54)

ผลเสียของสตรี(ภรรยา) ที่ทำงานนอกบ้าน

1. ฝ่ายชาย(สามี) รู้สึกผิดหวังและขุ่นใจ เพราะรู้สึกว่าตนบกพร่องในหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวซึ่งตามธรรมเนียมเดิมถือว่าเป็นหน้าที่ของสามีแต่ผู้เดียว

2. ถ้าสามีภรรยามีความเห็นไม่ตรงกันในงานที่ภรรยาทำงานนั้นย่อมเป็นสาเหตุของการขัดแย้ง

3. ภรรยาที่ทำงานนอกบ้าน มีสังคมก้าวหน้าขึ้น อาจทำให้สามีอิจฉา

4. สามีเกิดปมด้อยถ้าหากว่าค้นหาเงินได้น้อยกว่าภรรยา

5. สามีบางคนอาจรู้สึกผิดหวังเมื่อเห็นภรรยารับผิดชอบงานในบ้านน้อยกว่าที่ควรโดยเฉพาะสามีที่ยังยึดธรรมเนียมที่สตรีต้องอยู่ช่วยเหลือสามีในบ้าน

6. ความรับผิดชอบของสามีในด้านการประกอบอาชีพอาจลดน้อยลง เพราะภรรยาช่วยหาเงินด้วยแล้ว

7. หากไม่มีผู้แบ่งเบาความรับผิดชอบที่บ้าน สุขภาพของภรรยาอาจเสื่อม เพราะต้องรับผิดชอบทั้งสองคือ งานอาชีพและงานบ้าน

8. ภรรยาเหมือนจะมีเรื่องเล็กๆน้อยๆที่ทำให้เกิดขัดใจกันมากขึ้นเพราะทั้งคู่ เห็นคเห็นอเมื่อกลับมาถึงบ้าน

9. สามีเกิดความรู้สึกว่าตนถูกทอดทิ้ง เพราะภรรยามีความสนใจภายนอกเพิ่มขึ้นแทนที่จะปรนนิบัติตนเหมือนเมื่ออยู่บ้านอย่างเดิมา

10. บางทีภรรยาทำงานอาชีพเพื่อหวังเงินเดือน มิได้ทำไปด้วยความสนใจจริงจัง อาจทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในงาน หรือถ้าภรรยาสนใจแต่งงานนั้นมีปัญหา มา ก็จะทำให้เกิดอารมณ์หงุดหงิดได้ง่าย

11. แม้มีความรู้สึกผิดที่ตนทอดทิ้งลูก และลูกๆรู้สึกว่าคุณถูกทอดทิ้งและไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนเท่าที่ควร

12. บ้านขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย งานบ้านอาจจะหมักหมม ทำให้บ้านไม่เป็นที่น่าอยู่ อาจทำให้สามีมือสากออกไปเที่ยวนอกบ้าน หรือเปรียบเทียบกับบ้านที่น่าอยู่กว่า (โสภา ชปัดมันน์ และคณะ, 2534:52-60)

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อมั่นในตนเอง

Erwin and Delworth (1980:19-20) กล่าวถึง ความเชื่อมั่นในตนเองว่า หมายถึง ความแน่ใจในตนเองและแน่ใจในสมรรถภาพของตน ความเชื่อมั่นรวมถึงการรู้จักว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตนและพึ่งพาจากแหล่งภายนอกในส่วนที่จำเป็น การรับรู้ในลักษณะนี้ เป็นการตระหนักถึงความสามารถของตนเองตลอดจนตระหนักว่ากระบวนการเหล่านี้ มีข้อจำกัด บุคคลที่มีความเชื่อมั่นจะเข้าใจข้อจำกัดของตนเองและรู้สึกสะดวกใจในการแสดง ความเชื่อการตัดสินใจและประพฤติปฏิบัติอย่างสามารถ (Erwin and Delworth อ้างถึง ใน สารัช สุพรรณ, 2533:19)

Roger & Maslow ให้ความเห็น่า ความเชื่อมั่นในตนเองของเด็กนั้น เกิด จากความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เกี่ยวกับตน ถ้าเด็กได้รับรู้ว่าประสบการณ์ที่เขาได้รับนั้น ทำให้เขามีค่า มีความสำคัญเป็นที่ยอมรับของคนอื่นและคนอื่นมีความรู้สึกที่ดีต่อเขา เด็กก็จะ มีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนในทางที่ดี และความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนในทางที่ดีนี้จะเป็นตัว กำหนดให้เด็กแสดงลักษณะและพฤติกรรมที่เรียกว่า เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง และ ในทางตรงกันข้าม ถ้าเด็กมีความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับตนในทางที่ไม่ดี ก็จะเกิดความรู้สึกเป็น ปรมาต่อขาดความเชื่อมั่นในตนเองและพยายามใช้ชีวิตปรับตัวต่อความคับข้องใจต่างๆ ไม่มี ความมั่นคงทางอารมณ์ (Roger & Maslow, 2524 อ้างถึงใน ประพนอม ตรีชฌาน, 2520:95)

Baire (1968:138) กล่าวว่า คนที่ยอมรับสถานการณ์ใหม่ๆที่ตนประสบ โดยปราศจากความกลัวความล้มเหลวจะเป็นบุคคลที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง สำหรับสมาคม การศึกษาเด็กแห่งอเมริกาได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า ความเชื่อมั่นจะเกิดขึ้นกับเด็กที่ ประสบความสำเร็จในการกระทำสิ่งต่างๆเสมอๆบุคคลซึ่งประสบความสำเร็จมากเท่าไร ย่อมทำให้มีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้นเท่านั้น เมื่อบุคคลมีความเชื่อมั่นในตนเอง เขาจะ รู้สึกตัวเองว่าไม่ถูกรับขู่จากบุคคลอื่นทำให้ความยุ่งยากใจต่างๆลดลงไป อันจะทำให้มีความ สามารถที่จะกระทำสิ่งต่างๆได้ผลดียิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคม (สไนร์ตัน ฤทธิรงค์ชัยเลิศ, 2530:16)

แนวคิดเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาท

ความหมายของคำว่า "สถานภาพ" (Status)

งามพิศ สัตย์สงวน (2538:70) กล่าวว่า สถานภาพ คือ ตำแหน่งที่ได้จาก การเป็นสมาชิกกลุ่ม นักสังคมวิทยาบางคนให้ความหมายของสถานภาพในเทอมของระดับ (Rank) คือความสูงต่ำ แต่ในที่นี้จะใช้ในความหมายทั่วไปมากกว่า ถึงแม้ว่า สถานภาพ บางอย่างจะแสดงถึงความสูงต่ำก็ตาม

สัทธา สุภาพ (2540:26) กล่าวว่า สถานภาพ คือ ตำแหน่งที่ได้จากการ เป็นสมาชิกของกลุ่มเป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม เป็นสิ่งเฉพาะบุคคลทำให้บุคคลนั้นต่างจากผู้อื่นและมีอะไร เป็นเครื่องหมายของตนเอง

Ralph Linton (1936) กล่าวว่า สถานภาพ คือ ตำแหน่งที่มีรูปแบบเฉพาะ เป็นตำแหน่งสูงสุดของรูปแบบพฤติกรรมในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน "สถานภาพ" เป็นการรวมสิทธิและหน้าที่ต่างๆ เมื่อเขาได้รับสิทธิและหน้าที่ซึ่งประกอบขึ้นเป็น สถานภาพที่มีประสิทธิภาพ ทำให้สถานภาพและบทบาทแยกจากกันไม่ได้

กล่าวโดยสรุป สถานภาพ คือ ตำแหน่ง หรือ สิ่งเฉพาะบุคคลที่ทำให้บุคคลนั้น ต่างจากผู้อื่น และเป็นสิ่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม มองในแง่การแลกเปลี่ยนผล ประโยชน์ระหว่างกันเป็นตำแหน่งสูงต่ำของรูปแบบพฤติกรรมนั่นเอง

ประเภทของสถานภาพ

สัทธา สุภาพ (2540:27-29) กล่าวว่า สถานภาพมี 2 ประเภท คือ

1. สถานภาพที่ติดตัวมา (Ascribed status) คือ สถานภาพที่ได้มาโดย

ก. สังคมกำหนด เช่น เด็กทำงานเบาๆ หนุ่มสาวหรือผู้ใหญ่ทำงานหนัก หรือผู้ใดมีฐานะสูงกว่าผู้ใด เป็นต้น

ข. ติดตัวหรือธรรมชาติสร้างสรรค์ เช่น เกิดเป็นหญิงเป็นชาย เด็กวัยรุ่น หนุ่มสาว ชราภาพ ผิดๆ ผิดๆ ฯลฯ ซึ่งธรรมชาติสร้างมา เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ และต้องเป็นไปตามนั้น

สิ่งที่ติดตัวมานี้ในสังคมที่มีโครงสร้างอย่างเข้มงวด สถานภาพของขึ้นจะติดตัว บุคคลนั้นตลอดไป เช่น เป็นบุตร(กรรมกร)จะสมรสกับแพศย์(พ่อค้า)ไม่ได้ มิฉะนั้นจะกลายเป็นพวกจัญทาล (บุคคลที่แคะคองไม่ได้) เป็นที่รังเกียจของคนทั่วไปและเข้าก็บวระระใดไม่ได้ ลักษณะของสังคมอินเดียแบบนั้นจึงเป็นสังคมปิด (closed society) ไม่เปิดโอกาสให้บุคคลเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่งให้ดีกว่าวรรณะเดิมของตน

2. สถานภาพที่ได้มาภายหลังหรือได้มาโดยความสามารถ (Achieved status) เป็นตำแหน่งที่ต้องค้นรบนวนหาด้วยความสามารถและสติปัญญาของตนเอง สังคมแบบนี้เป็นสังคมเปิด (open society) ทำให้สังคมได้บุคคลที่มีความสามารถต่างๆ เป็นการช่วยสร้างความเจริญแก่บุคคลและสังคมในที่สุด บุคคลในสังคมที่ซับซ้อนแต่ละคนจะมีสถานภาพต่างๆ บุคคลไม่ได้กำหนดสถานภาพของตัวเอง แต่เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างในสังคม เป็นสิ่งที่สังคมกำหนดไว้แล้วในสังคมที่เขาเป็นสมาชิก นอกจากนี้ สถานภาพบางอย่างก็สำคัญหรือสูงกว่าสถานภาพอื่นเท่ากับเป็นการกำหนดตำแหน่งต่างๆของบุคคลในสังคม ซึ่งแต่ละสังคมกำหนดความสำคัญของสถานภาพไม่เหมือนกัน ในบางสังคม สถานภาพสำคัญ หมายถึงสถานภาพของวงศ์ตระกูล ศาสนา หรือสถานภาพทางการเมือง ส่วนสังคมดั้งเดิมถือเรื่องเพศอายุและวงศ์ตระกูลเป็นสถานภาพที่สำคัญ ในสังคมที่ซับซ้อนมักจะเป็นการติดต่อกับสถานภาพมากกว่าเรื่องส่วนตัว และบางครั้งก็สัมพันธ์กัน หรือความสัมพันธ์ของสถานภาพบางอย่างทำให้เกิดสิทธิพิเศษและไม่อาจจะเปิดเผยได้ ซึ่งไม่ใช่เรื่องทำแบบส่วนตัว แต่เป็นแบบที่ใช้กับทุกคน เช่น ระหว่างทนายความกับลูกความ นักจิตวิทยา กับคนไข้ เป็นต้นเป็นเรื่องที่สังคมได้กำหนดความสัมพันธ์และบุคคลปฏิบัติตาม ในฐานะที่เขาเป็นสมาชิกของสังคมนั้น

สถานภาพขัดกัน (status conflicts)

ถ้าบุคคลต้องมีสถานภาพสองอย่างดังกล่าวข้างต้นในขณะเดียวกัน โดยมีการบรรทัดฐานตรงกันข้าม และการปฏิบัติตามสถานภาพหนึ่งก็จะเป็นการขัดกับอีกสถานภาพหนึ่ง ซึ่งเป็นปัญหาที่พบเห็นกันมากในสังคมสมัยใหม่ เช่น เป็นแม่ต้องดูแลเลี้ยงลูกแต่ขณะเดียวกันต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เธอไม่ได้ทำหน้าที่เป็นแม่ที่สมบูรณ์ เป็นต้น (สัพัตรา สุภาว, 2540:29-30)

ความปกติเรามักจะชินกับบรรทัดฐานตามสถานภาพของเราและมักจะยากที่ปรับตัวให้เข้ากับบรรทัดฐานของสถานภาพใหม่ซึ่งอาจจะต้องใช้ระยะเวลาในการปรับตัว มีบางคนที่ไม่อาจปรับตัวให้เข้ากับสังคมหรือวัฒนธรรมใหม่ เพราะฉะนั้นพวกดังกล่าวจึงต้องมีชีวิตที่ตนมีความรู้สึกว่าการบรรทัดฐานที่ตนยึดถือสอดคล้องกับสังคมใหม่ หรือวัฒนธรรมได้ยากอาจจะรู้สึกอึดอัดใจในแบบของการดำรงชีวิตที่ตนไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ (สัพัตรา สุภาว, 2540: 29-30)

ในชีวิตของคนเราจะมีสถานภาพมากมายและมีต่าง ๆ กัน ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยกลางคนพอวัยชราสถานภาพต่างๆ ก็ค่อยๆ หายไป ยกเว้นสถานภาพที่ติดตัวมาในระชณะที่สถานภาพต้องหมดไปนี้ เป็นระชณะที่ปรับตัวได้ยาก บางคนแม้จะอายุครบเกษียณอายุแต่ก็อาจจะแข็งแรง มีสติปัญญา มีกำลังความสามารถที่พอจะช่วยสร้างสรรค้ความเจริญให้แก่สังคมได้แต่ก็ต้องลาออกไป อาจจะทำให้เสียผลประโยชน์แก่สังคมและตัวบุคคลนั้นด้วย (สุพิศตรา สภา, 2540:29-30)

ความหมายของคำว่า "บทบาท" (Role)

สุพิศตรา สภา (2540:26) กล่าวว่า บทบาท คือการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพเป็นที่น่าสังเกตว่า บทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงไปตาม ตัวบุคคลที่มีสถานภาพนั้น นอกจากนี้ การมีสถานภาพก็ไม่จำเป็นต้องมีบทบาทเสมอไป

งามพิศ สัตย์สงวน (2538:73) กล่าวว่า สถานภาพเป็นตำแหน่งแต่บทบาท คือ การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทมักจะเป็นของคู่กัน คือเมื่อมีสถานภาพจะต้องมีบทบาทด้วยแต่ไม่เสมอไป

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2527:47) ได้อธิบายว่า สิทธิก่อให้เกิดหน้าที่ตามมา ฉะนั้นมนุษย์ทุกรูปทุกนามที่ต้องการใช้สิทธิในด้านต่างๆ สิ่งที่จะตามมาคือ หน้าที่โดยจะต้องปฏิบัติ หน้าที่ตามนัยของสิทธิหน้าที่ที่ได้รับ บรรดาสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกในสังคมจะต้องถือปฏิบัติคือ บทบาทนั่นเอง

Gross (1965:60) ได้ให้คำนิยามว่า บทบาทของผู้ดำรงตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งนั้น เป็นเรื่องการคาดหวังที่จะให้ผู้ดำรงตำแหน่งนั้น ปฏิบัติโดยยึดบทบาทเป็นมาตรการ ในการตรวจสอบที่จะให้เห็นว่า บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งนั้นจะปฏิบัติอย่างไร ภายในขอบเขตของฐานะของตน

Ralph Linton (1936:113-115) ได้เสนอแนวคิดของบทบาทที่น่าเชื่อถือ ในการอธิบายลักษณะฐานเรื่องสถานภาพและบทบาทเขากล่าวว่า "สังคม" ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ บัวเจอบุคคล การจัดระเบียบของระบบสังคมและความรักในหมู่คณะ สังคมทำหน้าที่เป็นพื้นฐานของพฤติกรรม ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกันของ บัวเจอบุคคลหรือกลุ่มของบัวเจอบุคคล

ลักษณะทั่วไปของบทบาท

จามพิศ สัตย์สงวน (2538:74-75) กล่าวว่า ประการแรก บทบาทเป็นการ ทำตามสิทธิและหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในตำแหน่งต่างๆคือ หน้าที่ที่เขาต้องทำในฐานะที่ครอบ ตำแหน่งนั้นๆอยู่ ส่วนสิทธิหมายถึงสิ่งที่เขาพึงได้รับตอบแทนจากการปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่ง นั้นๆ บทบาทจึงเป็นสิ่งต่างๆที่เขาทำในตำแหน่งที่เขาครองอยู่ เช่น ผู้มีตำแหน่งเป็นพ่อแม่ มีบทบาทหน้าที่ที่จะต้องทำหลายอย่างเช่น เลี้ยงดูลูก ให้การศึกษาอบรม ให้ความอบอุ่นทาง ใจ และมีสิทธิที่จะได้รับอะไรหลายอย่างคือ ความภูมิใจ สบายใจ ความเคารพยกย่อง และความกตัญญู เป็นต้น

บทบาทเป็นเรื่องของสังคมแต่มีจิตวิทยาของบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง ความคิดนี้ ชวนให้เข้าใจว่าทำไมผู้ครองตำแหน่งเดียวกันจึงแสดงบทบาทต่างกันไป ผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง เหล่านั้นจะต้องทำหน้าที่หลายอย่างและจะได้รับสิ่งตอบแทนหลายอย่างบุคคลจะแสดงบทบาท ต่างกันไปเพราะแต่ละคนมีลักษณะทางจิตวิทยาและบุคลิกภาพต่างกันไปรวมทั้งมีปัจจัยที่สำคัญ อื่นๆหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น กาลเวลาและสถานการณ์ที่เฉพาะต่างๆเช่น เมื่อมี บรรทัดฐานใหม่ๆเกิดขึ้น หรือ เมื่อเลิกใช้บรรทัดฐานอันเก่าตลอดเวลาที่ผ่านไปจะมีหน้าที่ และความรับผิดชอบใหม่ๆเพิ่มขึ้นในสถานภาพต่างๆทำให้สถานภาพนั้นๆมีบทบาท เพิ่มมากขึ้น ทั้งสถานภาพและบทบาทจึงเปลี่ยนแปลงได้ สถานภาพเป็นส่วนของวัฒนธรรมแต่บทบาทนั้น เป็นพฤติกรรม

ในบางครั้งบทบาทอาจขัดแย้งกันได้ (Role Conflicts) เมื่อแต่ละคนมีหลายสถานภาพแต่ละคนจึงมีหลายบทบาทด้วย ดังนั้นอาจมีบทบาทที่ขัดกันได้ในบางครั้ง เมื่อต้องแสดงบทบาทที่ต่างกันในเวลาเดียวกันเช่น มารดาที่ทำงานด้วยจะมีความขัดแย้งในบทบาทเมื่อลูกไม่สบายเพราะถ้าทำงานจะได้ชื่อว่าเป็นแม่ที่ไม่ดี แต่ถ้าดูแลลูกที่บ้านอาจทำให้งานเสียได้

ในบางครั้งบทบาทอาจมีลักษณะ "เครียด" (Strain) ได้ ในสังคมสมัยใหม่มีการคาดหวังในบทบาทต่างๆมากไป แต่ละคนมีตำแหน่งต่างๆมากมายแต่ไม่สามารถแสดงบทบาทได้ดีทุกบทบาทเพราะขาดเงินทอง เวลา และปัจจัยอื่นๆ ทำให้เกิดความรู้สึกที่เรียกว่า ดึงเครียดได้ Biesanz & Biesanz ได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหานี้โดยเสนอโมเดล "บทบาทที่ต่อรอง" (Role bargain) ซึ่งโมเดลนี้หมายถึงการเลือกแสดงบทบาทใดบทบาทหนึ่งให้ดีที่สุด สำหรับบทบาทอื่นๆเอาแต่ผ่านไปเท่านั้น หรือบางครั้งต้องทิ้งบทบาทใดบทบาทหนึ่งไปเลย เช่น อาจารย์ผู้หญิงที่กำลังเขียนผลงานวิจัย ถ้างานวิจัยไม่เร่งมากจะแสดงบทบาทของมารดาอย่างเต็มที่ บทบาทของนักวิจัยเป็นบทบาทรอง แต่เมื่องานวิจัยเร่งมากอาจต้องทิ้งบทบาทของมารดาโดยสิ้นเชิงไปชั่วขณะหนึ่ง และแสดงบทบาทของนักวิจัยอย่างเต็มที่

แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

แนวความคิดในเรื่องบทบาทนี้ส่วนใหญ่มักจะพิจารณา ในด้านแนวคิดทางสังคมวิทยาและจิตวิทยา ซึ่งทั้งนักจิตวิทยาและนักสังคมวิทยาได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทไว้หลายประการ ซึ่งพอจะนำมาพิจารณาพอสังเขปได้ดังนี้

Broom and Selznick อธิบายว่าบทบาทบางครั้งเรียกว่า บทบาททางสังคม เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับตำแหน่งเฉพาะทางสังคม เช่น การเป็นพ่อ เป็นครู เป็นต้น ความหมายของบทบาทเป็นการกล่าวถึงสิทธิและหน้าที่ที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งทางสังคม ซึ่งบอกให้รู้ว่าแต่ละคนควรจะแสดงบทบาทอะไรบ้างในการเป็นพ่อ หรือเป็นครู และเป็นหน้าที่ของเขาคือต้องแสดงพฤติกรรมตามบทบาทนั้นๆและเขาก็สามารถเรียกร้องหรืออ้างสิทธิอันนี้ได้ (Broom and Selznick, 1977:60)

Sarbin ได้จำแนกลักษณะที่สำคัญของบทบาทออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความคาดหวัง (Expectations) เป็นความคาดหวังของบุคคลที่ตำแหน่งนั้นๆ ว่าควรแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมกับตำแหน่งนั้นๆ อย่างไร
2. การแสดงบทบาท (Enactments) เป็นการแสดงบทบาทของบุคคลให้สอดคล้องกับบทบาทที่กำหนดไว้ (Sarbin, 1972:546)

Turner ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาท ในเชิงทฤษฎีทางปฏิสัมพันธ์นิยม (Symbolic Interactionism) ไว้โดยเปรียบเทียบเหมือนกับ "การเล่นละครบนเวที" (Dramaturgical approach) ซึ่งประกอบด้วยลักษณะความคาดหวัง (Expectation)

โดยทั่วไป ความคาดหวังประกอบด้วย 3 ประเภท คือ

1. ความคาดหวังจาก"บท"(Expectation from the "Script")หมายถึงภาวะความเป็นจริงต่างๆทางสังคม (Social reality)จะสามารถเปรียบได้เช่น กับบทละคร (Script) ซึ่งประกอบด้วยตำแหน่งต่างๆทางสังคมมากมายโดยมีบรรทัดฐาน (Norm) เป็นตัวกำหนดว่าบุคคลควรมีพฤติกรรมเช่นใดในสังคมกิจกรรมหรือการกระทำต่างๆทางสังคมจะถูกจัดระบบและควบคุมโดยบรรทัดฐานที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์และเงื่อนไขทางสังคมที่แตกต่างกัน

2. ความคาดหวังจากผู้ร่วมแสดงคนอื่นๆ (Expectations from other "Players") หมายถึงการที่สังคมมีบรรทัดฐานซึ่งเปรียบเหมือน Script ที่จะกำหนดบทบาทของบุคคลในความสัมพันธ์กันทางสังคมดังกล่าวแล้ว บุคคลในสังคมจึงต้องมีการสวมบทบาท (Role Taking) ซึ่งกันและกันเพื่อที่บุคคลจะได้คาดหวังพฤติกรรมของบุคคลอื่นในสังคมที่แสดงออกและสามารถมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ที่ถูกต้องได้ตามความคาดหวังของสังคมและบุคคลอื่นๆ

3. ความคาดหวังจาก "ผู้ชม" (Expectation from the "Audience") หมายถึงเป็นความคาดหวังของบุคคลในสังคมที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ กัน ซึ่งจะต้องคาดหวังและสวมบทบาทของบุคคลอื่นเพื่อที่เป็นเครื่องนำทางไปสู่การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม อย่างถูกต้อง เป็นไปตามหลักเกณฑ์ซึ่งเป็นความคาดหวังร่วมกัน

โดยสรุปแล้ว Turner เห็นว่าสังคมโลกถูกสมมติขึ้นโดยทฤษฎีบทบาทซึ่งจัดระบบโครงสร้างในลักษณะของความคาดหวังจากสิ่งต่างๆไม่ว่าจะเป็นการคาดหวังจากบท (Script) ความคาดหวังจากผู้ร่วมแสดงคนอื่น (Other players) หรือความคาดหวังจากผู้ชม (Audience) ก็ตามซึ่งรูปแบบของความคาดหวังดังกล่าวเหล่านั้นจะขึ้นอยู่กับสถานภาพที่บุคคลเหล่านั้นครอบครองอยู่นั้นเอง (Jonathan H Turner: 1982: 349-351)

แนวความคิดหลักของทฤษฎีนี้คือ บทบาท (Role) ในบางครั้งทฤษฎีนี้จึงได้ชื่อว่า ทฤษฎีบทบาท ซึ่งก็คือ "บทบาทที่แสดงกันภายในครอบครัวอื่นประกอบด้วย การกำหนดความสำคัญของสถานการณื บทบาทที่ได้รับ (Role Taking) บทบาทที่สร้างขึ้น (Role Making) บทบาทที่แสดงออก (Role Enactment) บทบาทที่คาดหวัง (Role Expectation) หรือข้อขัดข้องทางบทบาท (Role Strain) และ ความพอใจในชีวิตสมรส (Marital Satisfaction) การกำหนดความสำคัญของสถานการณืก็ขึ้นอยู่กับว่า อยู่ในเหตุการณ์อะไร

โดยบทบาทที่ได้รับนั้นคือความสามารถที่จะสมมุติตนเองให้เป็นคนอื่น และจินตนาการไปตามแนวความคิดของคนอื่น ๆ เหล่านั้น บทบาทที่สร้างขึ้นก็คือ บทบาทที่สร้างขึ้นมาจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มบทบาทการแสดงก็คือ บทบาทที่ได้แสดงออกมาในแต่ละบทบาทหรือหน้าที่ในงานทั้งหมด เช่น ภรรยาที่คาดหวังในบทบาทของสามีว่าจะสามารถแบ่งเบาภาระในบ้านงานอบรมเลี้ยงดูบุตรหรือร่วมกันตัดสินใจในกิจกรรมของครอบครัวได้ดีเพียงใด หรือภรรยาอาจคาดหวังว่าสามีจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่กับเธอ และพร้อมที่จะรับฟังปัญหาของเธอ สำหรับข้อขัดข้องทางบทบาทก็คือ ผู้ที่ถูกคาดหวังหรือตัวผู้คาดหวังเองต่างได้รับความกดดันเป็นทุกข์กับบทบาทที่ถูกกำหนดหรือต้องกำหนด กล่าวโดยสรุปคือ ขณะที่บุคคลมีความสัมพันธ์กัน มีการรวมเอาบทบาทต่างๆซึ่งสมาชิกอื่นๆ คาดหวังให้แสดงพฤติกรรมออก

มา บทบาทของความสัมพันธ์นั้นก็คือสร้างความคิดเกี่ยวกับสิ่งที่สมาชิกแต่ละคน ต้องการให้กระทำนั้นเป็นไปในทำนองเดียวกัน ซึ่งหมายความว่า การปฏิสังสรรค์ส่วนมากที่เกิดขึ้นในชีวิตสมรสมุ่งที่จะให้มีความรู้สึกหรือความคิดร่วม ซึ่งมีผลให้สามี ภรรยาถึงความคาดหวังที่มีต่อกัน และพวกเขาจะสามารถคาดหวังอะไรได้บ้างจากกันและกันเมื่อความคาดหวังในบทบาทแตกต่างกันก็จะเกิดความขัดแย้งขึ้นมา ซึ่งต้องมีการปรับบทบาทความสัมพันธ์เสียใหม่

Pleck (1979) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์บทบาทระหว่าง สามี-ภรรยา จากทฤษฎีทางสังคมวิทยา 3 แนว ดังนี้

1. แนวคิดในการมองบทบาทของสามี-ภรรยาตามแบบประเพณีเดิม (the traditional perspective) แนวคิดนี้เป็นแนวคิดดั้งเดิมที่ถือว่าสามีเท่านั้นที่เป็นผู้ออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ในขณะที่ภรรยาจะเป็นผู้ที่อยู่ดูแลบ้าน และเลี้ยงดูบุตร ทฤษฎีที่มีแนวคิดเช่นนี้ ได้แก่ ทฤษฎีการจำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาท ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนและทฤษฎีทฤษฏี

ทฤษฎีการจำแนกความแตกต่างระหว่างบทบาทของ Talcott Parsons and B.F. Bales ซึ่งเน้นบทบาทของผู้ชายในเรื่องเกี่ยวกับ สิ่งภายนอกของสถาบันครอบครัว และฝ่ายหญิงซึ่งเป็นฝ่ายรับผิดชอบบทบาทภายในครอบครัว ส่วนทฤษฎีการแลกเปลี่ยนเป็นการวิเคราะห์ระบบความสัมพันธ์ของครอบครัว Soauzoni (1970) ได้ชี้ให้เห็นว่า บทบาทระหว่างสามี-ภรณานั้นเกิดจากการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกัน โดยที่สามีมีบทบาทในการหารายได้เลี้ยงครอบครัว และภรรยาเป็นผู้ให้ความรัก ความเป็นคู่ทุกข์คู่ยาก และการดูแลงานภายในบ้าน โดยเป็นการแลกเปลี่ยนความรับผิดชอบระหว่างกัน ส่วนทฤษฎีสุดท้ายคือ ทฤษฎีทฤษฏี Blood and Wolfe (1960) ได้ทำการศึกษาระบบความสัมพันธ์ระหว่างสามี-ภรรยา โดยอธิบายว่า การจำแนกหน้าที่ระหว่างสามีกับภรรยาอยู่บนพื้นฐานแห่งทรัพยากรคู่สมรส เขาพบว่าความรับผิดชอบต่องานภายในครอบครัวของสามีจะมีความสัมพันธ์กลับกันกับระยะเวลาที่ต้องทำงานนอกบ้าน จึงอาจกล่าวได้ว่าสามีเป็นผู้นำในการหาเลี้ยงครอบครัว

2. แนวคิดในการมองบทบาทระหว่าง คู่สามี-ภรรยาในลักษณะการเอาใจเอาเปรียบ ตั้งแต่ปี 1970 ได้มีทฤษฎีที่ศึกษาบทบาทระหว่างสามี-ภรรยา โดยเน้นที่อิทธิพลของสตรีเป็นสำคัญ ที่เรียกว่า "feminish" โดยมุ่งพิจารณาภาวะอันไม่เป็นธรรมที่ติดอยู่กับสตรีที่จะต้องรับผิดชอบต่องานบ้าน และงานอบรมเลี้ยงดูบุตร ซึ่งถือเป็นงานที่ด้อยเกียรติ ได้มีข้อเสนอของนักสังคมวิทยาหลายท่าน เช่น Mainadi (1971) Polatnic (1973) farrell (1974) ที่กระตุ้นให้เพศชายเข้ามามีส่วนในการรับผิดชอบงานดังกล่าวและปลดปล่อยอำนาจไปสู่สตรี โดยมีบทวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่า เพศชายเป็นผู้แสวงหาผลประโยชน์ให้กับตนเอง และสร้างภาวะความรับผิดชอบในงานภายในครอบครัวให้แก่ภรรยาอย่างไม่เป็นธรรม เมื่อพิจารณาอัตราส่วนในการรับผิดชอบในงานบ้านระหว่างสามี ภรรยา พบว่าในรายที่ภรรยาออกไปทำงานนอกบ้าน หรือมารดาจะไม่ได้ออกไปทำงานนอกบ้านก็ตามที่ สามีจะช่วยงานบ้านโดยเฉลี่ยเพียงวันละ 1.6 ชั่วโมง ในขณะที่ภรรยาซึ่งต้องออกไปทำงานนอกบ้านแล้วยังต้องกลับมาทำงานบ้านด้วยโดยเฉลี่ยวันละ 4.8 ชั่วโมง ส่วนในภรรยาที่ไม่ออกไปทำงานนอกบ้านจะต้องทำงานบ้านโดยเฉลี่ย 8.1 ชั่วโมง

(Walker and Wosol, 1976) แสดงให้เห็นว่า แม้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในบทบาทของภรรยาก็ตาม สามีก็ยังคงรับผิดชอบในงานบ้านเท่าเดิม ผลการวิจัยนี้ทำให้เกิดแนวคิดในการปรับปรุงระบบครอบครัวไปสู่หลักแห่ง ความเสมอภาคในการใช้อำนาจและความรับผิดชอบต่อหน้าที่ระหว่างสามี-ภรรยาในสถาบันครอบครัว

3. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสามี-ภรรยา แนวคิดนี้เป็นการมองบทบาทของสามี-ภรรยาในแง่ที่ค้ำหนักว่าในแนวคิดที่ 2 ซึ่งมองผู้ชายในรูปของการเอาใจเอาเปรียบแนวคิดนี้จึงพิจารณาด้วยการอาศัยการประนีประนอมระหว่างกัน เช่น Myrdral and Klein (1956) ได้เสนอแนะให้สตรีเปลี่ยนแปลงบทบาทที่ต้องรับผิดชอบให้มีทั้ง 2 ด้าน คือ ในด้านการประกอบอาชีพและในด้านบทบาทกับครอบครัว Rapoport and Rapoport (1972) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับ psychosocial-lag กล่าวคืออัตรา การเปลี่ยนแปลงในบทบาทของฝ่ายชายไม่สอดคล้องกับอัตรา การเปลี่ยนแปลงของฝ่ายหญิง ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการปรับตัว และได้เสนอแนะให้มีการส่งเสริมความเข้าใจในบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปและวางนโยบายทางสังคมที่จะสนองต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

จากแนวคิดทั้ง 3 จึงสรุปได้ว่า ในแนวคิดที่มองบทบาทของคู่สมรสตาม ประเพณีเดิมนั้น เพศชายถูกมองว่ามีบทบาทในครอบครัวน้อย แต่ไม่มีเหตุผลที่จะต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ในแนวคิดที่มองบทบาทระหว่างคู่สมรสในลักษณะของการเอาวัดเอา เปรียบนั้นเพศชายถูกมองว่ามีบทบาทในครอบครัวน้อยแต่ก็มีความหวังว่า จะเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อไปส่วนแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทระหว่างคู่สมรสนั้น เพศชายถูกมองว่ามีบทบาทในครอบครัวน้อยแต่มีหนทางที่จะเพิ่มบทบาทให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดความเสมอภาคระหว่างคู่สมรส (Joseph H Pleck, 1979 อ้างถึงใน โสภา ชปัลมันน์ และคณะ, 2534)

ความจำเป็นที่ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อช่วยกันหารายได้มาเลี้ยง ครอบครัวนั้นมีอยู่อย่างมาก เนื่องจากเป็นการยากที่ครอบครัวจะอยู่ได้ด้วยรายได้ทางฝ่าย ชายเพียงอย่างเดียว ดังนั้นภาพพจน์ของสถาบันครอบครัวปัจจุบันจึงมีแนวโน้มสู่การแสดง บทบาทร่วมระหว่างสามี-ภรรยา โดยเฉพาะบทบาทร่วมในการหาเลี้ยงครอบครัว เช่นนี้ทำให้เราอาจกล่าวได้ว่า ในอนาคตสถาบันครอบครัวจะมีแนวโน้มสู่ความเสมอภาค ซึ่งหมายถึงความเท่าเทียมกันของสามี-ภรรยาเกี่ยวกับบทบาทความรับผิดชอบในครอบครัวทั้งการหา รายได้เลี้ยงครอบครัว การดูแลงานบ้านและการอบรมเลี้ยงดูบุตร ความรับผิดชอบต่อบท บาททั้งภายในและภายนอกครอบครัวนี้เรียกว่า Dual Career (Joseph H Pleck, 1979 อ้างถึงใน โสภา ชปัลมันน์ และคณะ, 2534)

ดังนั้นการแบ่งแยกบทบาทระหว่างสามี-ภรรยา จะไม่ได้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความ แตกต่างทางเพศอีกต่อไป แต่จะตั้งอยู่บนพื้นฐานความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่คู่สามี-ภรรยา จะตกลงกัน (Smith and Reid, 1982)

จากความหมายและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าบท บาทที่กำหนดไว้ เป็นบทบาทที่ได้วางระเบียบไว้อย่างชัดเจนว่าคุณค่าที่อยู่ในบทบาทนั้นจะต้อง มีสิทธิและหน้าที่กระทำอะไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้มีมาตรฐานในการอยู่ร่วมกันที่สันและถูกต้องและ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งที่ผู้ปฏิบัติจะต้องทราบถึงบทบาทของตนว่ามีขอบเขตการปฏิบัติมากน้อย เพียงไร เพื่อจะได้แสดงบทบาทตามมาตรฐานของสังคม

ทฤษฎีทฤษฎีการ

Blood and Wolfe (1980) เป็นผู้ริเริ่มนำทฤษฎีนี้มาใช้ในการศึกษาระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่มาเป็นผู้เป็นสามีและภรรยา โดยอธิบายว่า การจำแนกหน้าที่ของสามีภรรยาจะอยู่บนพื้นฐานแห่งทฤษฎีการของผู้เป็นสามีภรรยาเป็นสำคัญ ทฤษฎีการที่มีอิทธิพลต่อการรับผิดชอบงานบ้าน การตัดสินใจในเรื่องต่างๆของสามีภรรยา ได้แก่ เวลา ความชอบในงาน อาชีพ รายได้ ระดับการศึกษาและระดับชั้นทางสังคม ทฤษฎีการที่ได้รับ ความสนใจมากที่สุด คือเวลา

ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าคู่สมรสคนใดที่มีเวลามากจะเป็นผู้รับผิดชอบงานบ้านมาก ภรรยาที่ทำงานนอกบ้านจะมีเวลาสำหรับรับผิดชอบงานบ้านน้อยกว่าภรรยาที่ไม่ได้ทำงานนอกบ้าน (Wheeler and Arvey, 1981) และฝ่ายชายจะเข้ามามีส่วนในการรับผิดชอบงานบ้านมากขึ้น (Blood and Hamblin, 1958, Lane Use, 1969)

ทฤษฎีการอื่นๆ ได้แก่ รายได้ ระดับชั้นทางสังคม และระดับการศึกษา Wheeler and Arvey (1981) พบว่า รายได้ ระดับชั้นทางสังคมและระดับการศึกษาของภรรยา มีความสัมพันธ์กับการรับผิดชอบงานบ้านของสามีภรรยาอย่างไม่เป็นนัยสำคัญแต่การศึกษาของ Abdel-Ghany and Nickels (1983) พบว่าระดับการศึกษาของภรรยาที่มีความสัมพันธ์ทางลบกับการรับผิดชอบงานบ้านของภรรยาคือภรรยาที่มีการศึกษาระดับสูงจะใช้เวลา สำหรับรับผิดชอบงานบ้านน้อยกว่าภรรยาที่มีการศึกษาระดับต่ำและรายได้ของภรรยาที่มีความสัมพันธ์ทางลบกับการรับผิดชอบงานบ้าน คือ ภรรยาที่มีรายได้น้อยจะรับผิดชอบงานบ้านมาก

จะอย่างไรก็ตาม จากการศึกษาส่วนใหญ่แล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เป็นสามีเกี่ยวกับการรับผิดชอบงานบ้าน แต่ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น นักวิจัยส่วนใหญ่พบว่าภรรยายังคงเป็นผู้รับผิดชอบงานบ้านมากกว่าผู้เป็นสามี (Abdel-Ghany and Nickels, 1983) จากการศึกษาของ Walher and Woods (1976) พบว่า ผู้เป็นสามีมักจะทำงานบ้านโดยเฉลี่ยวันละ 1.6 ชั่วโมงขณะที่ภรรยาที่ทำงานนอกบ้านด้วยจะใช้เวลาทำงานบ้านโดยเฉลี่ยวันละ 4.8 ชั่วโมง นอกจากสามีจะมีส่วนในการรับผิดชอบ

งานบ้านน้อยแล้ว สามียังจำกัดชนิดของงานที่จะทำคือ ในครอบครัวที่มีสามีภรรยาทำงานนอกบ้านทั้งสองคน สามีจะช่วยในการดูแลเด็กมากกว่าการรับผิดชอบงานประจำต่างๆ ของครอบครัว (Skonick, 1973) และปฏิเสธการซ่อมแซมเสื้อผ้าและรีดผ้า (Kilgore, 1954)

ทฤษฎีพัฒนาการครอบครัว

ทฤษฎีนี้กล่าวว่า การรับผิดชอบต่องานบ้านของสามีภรรยาจะเปลี่ยนแปลงไปตามวัฏจักรของครอบครัวการช่วยกันรับผิดชอบต่องานบ้านของสามีและภรรยา จะพบมากในครอบครัวที่เพิ่งทำการสมรส และในระยะที่ลูกยังไม่เข้าโรงเรียนเมื่อลูกเริ่มเข้าโรงเรียน สามีจะลดการช่วยภรรยารับผิดชอบต่องานบ้านลง (Wheeler and Arvey, 1981)

ถ้าพิจารณาการมีส่วนรับผิดชอบต่องานบ้านของสามีภรรยา โดยการแบ่งงานออกเป็น 3 ประเภทคือ งานของเพศหญิง งานของเพศชาย และงานทั่วไป พบว่าระยะเวลาการสมรสที่เพิ่มขึ้นมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการรับผิดชอบต่องานบ้านของสามีใน งานของเพศชาย คือสามีที่ทำการสมรสนานจะรับผิดชอบต่องานของเพศชาย ซึ่งประกอบด้วยงานตกแต่งสนามหญ้าและบริเวณบ้าน งานซ่อมแซมบ้าน และงานเกี่ยวกับเครื่องอนด์มากขึ้น อาศัยของสามีมีความสัมพันธ์ทางลบกับการรับผิดชอบต่องานของเพศหญิง คือ สามีที่อายุมากจะรับผิดชอบต่องานเกี่ยวกับการเตรียมและทำอาหาร การล้างจาน การทำความสะอาดและตกแต่งบ้าน การซักรีดและซ่อมแซมเสื้อผ้า น้อยกว่าสามีที่มีอายุน้อย แต่ไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างอายุของภรรยากับการรับผิดชอบต่องานบ้านของภรรยา กล่าวคือ ไม่ว่าภรรยาจะมีอายุมากหรือน้อยก็ตามต่างก็มีส่วนในการรับผิดชอบต่องานบ้านมาก และไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนบุตรกับการรับผิดชอบต่องานบ้านของสามีภรรยา (Wheeler and Arvey, 1981) ซึ่งขัดแย้งกับ Abdel-Ghany and Nickels (1983) ที่พบว่าอายุของภรรยาที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการรับผิดชอบต่องานบ้าน คือ ภรรยาที่มีอายุมากจะรับผิดชอบต่องานบ้านมาก นอกจากนี้ยังมีผู้ศึกษาพบว่า สามีที่มีอายุ 22-35 ปี จะมีความกระตือรือร้นในการอบรมเลี้ยงดูบุตรมากกว่าช่วงอายุอื่นๆ (Aldous, 1969)

เมื่อพิจารณาจากผลการศึกษาของนักวิจัยจึงยังไม่สามารถสรุปผลได้ว่า แท้จริงแล้วความรับผิดชอบงานบ้านของสามีเป็นอย่างไรมีปัจจัยอะไรบ้างที่มีอิทธิพลต่อการแบ่งงานในครอบครัวเพราะ ผลการศึกษามีความแตกต่างกันในแต่ละเวลา สถานที่ที่ทำการศึกษา

การขัดเกลาทางสังคม

มนุษย์แตกต่างจากสัตว์อื่นในแง่ที่ต้องได้รับการขัดเกลาอบรมสั่งสอนตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นกระบวนการเรียนรู้กฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือสังคมหนึ่งๆที่กำหนดไว้ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เพื่อให้บุคคลนั้นได้มีแบบแผนของพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์แก่กลุ่ม การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องประสบตลอดชีวิต เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม (สัทธา สุภาพ, 2540:45)

ความสำคัญของการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาเป็นสิ่งสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ตั้งแต่เด็กจนเป็นผู้ใหญ่เป็นหลักในการปฏิบัติที่คนเราจะต้องเรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผน ของกลุ่มหนึ่งๆที่กำหนดไว้เพื่อให้มีความสัมพันธ์กันได้ ฉะนั้น การขัดเกลาจึงเป็นวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรม ทำให้บุคคลสามารถปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิก เป็นการรับเอาคุณค่าของกลุ่มที่เราร่วมด้วยในฐานะเป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกเป็นตัวตนหรือตัวของตัวเอง (self) คือ ความรู้สึกที่ว่าตนเป็นมนุษย์ต่างจากคนอื่น สามารถควบคุมความรู้สึกนึกคิด พฤติกรรมปฏิบัติตนตามระเบียบ หรือความเหมาะสมในกลุ่มอื่นๆ (สัทธา สุภาพ, 2540:45)

การขัดเกลาทางสังคมจึงมีกระบวนการที่ค่อนข้างซับซ้อน และสิ่งที่เรียนรู้นี้ อาจจะแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ โดยบุคคลจะต้องผูกพันกับโครงสร้างของสังคมที่มีอยู่ ความผูกพันนี้แสดงออกมาในรูปที่บุคคลจะต้องปฏิบัติตามหน้าที่และบทบาทในเรื่องต่างๆ เช่น การงาน การปกครอง การศึกษา การศาสนาการมีครอบครัว การนันทนาการ เป็นต้น (สัทธา สุภาพ, 2540:45)

ความหมายของการขัดเกลาทางสังคม

การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการที่มนุษย์เรีอนรู้ สอมรับค่านิยม กฎเกณฑ์ ต่างๆจากการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น เพื่อจะได้มีสภาวะภาพและปฏิบัติตามบทบาทต่างๆที่สังคม ต้องการ บางครั้งก็ใช้คำว่าเรีอนรู้ เป็นการเรีอนรู้บทบาทในอนาคตตามที่กลุ่มยอมรับ กล่าวโดยสรุป การขัดเกลาทางสังคมจึงเป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทาง อ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่งๆได้เรีอนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่งๆกำหนด หรือวางไว้เพื่อเป็นแบบแผนของการปฏิบัติต่อกัน และให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง (สุภัตรา สุภาพ, 2540:48)

กระบวนการขัดเกลาทางสังคม

1. การตอบสนองความต้องการในระยะเริ่มแรก (response) เป็นกระบวนการที่บุคคลจะแสดงความต้องการออกมาและคนอื่นๆในสังคมที่กำลังทำหน้าที่นี้จะสนองตอบความต้องการนั้นเป็นการสนองตอบตามระเบียบแบบแผนที่สังคมนั้นๆกำหนดไว้เป็นการตอบสนอง ในรูปของการให้เรีอนรู้ระเบียบที่สังคมนิยมปฏิบัติ และแม้แต่การไม่ตอบสนองก็เป็น การขัดเกลาทางสังคมเช่นกัน (สุภัตรา สุภาพ, 2540:49-50)

2. การรู้จักปรับความต้องการและความสามารถของตนให้เข้ากับกฎเกณฑ์ของสังคม (adaptation) เราต้องยอมรับว่า มนุษย์แต่ละคนมีความสามารถในการรู้ ระเบียบกฎเกณฑ์ไม่เท่ากัน บางคนรับได้ง่ายบางคนรับได้ยาก จะต้องรู้จักดัดแปลงการ อบรมต่างๆให้สอดคล้องหรือเข้ากับความสามารถของแต่ละคนแต่ในบางเรื่อง ซึ่งเป็น เรื่องที่ใหญ่ออกไปหรือที่ขัดแย้งกับความรู้สึกนึกคิดของตนอย่างยิ่ง ก็ยากที่จะประพฤติปฏิบัติ ตนให้เข้ากับความต้องการของสังคมได้ การขัดเกลาของสังคมจึงไม่บังเกิดผล (สุภัตรา สุภาพ, 2540:49-50)

3. การยึดถือสิ่งที่คล้ายกับตัวเอง (identification)

3.1 ความต้องการที่จะทำตัวให้เหมือนกับบุคคลที่ตนต้องการยึดถือเป็นแบบฉบับ

3.2 ความรู้สึกร่วมกับบุคคลหรือกลุ่มที่ถือว่าเป็นพวกเดียวกันกับคน เช่น ความรักระหว่างสามีภรรยา โศรว่าสามีหรือภรรยา อีกฝ่ายหนึ่งจะโกรธแทน หรือโศรว่าพี่น้องของตน ต่างก็เจ็บร้อนแทนกัน เป็นต้น (สุพิศรา สุภาพ, 2540:49-50)

3.3 ความรู้สึกยึดมั่นหลักการหรืออุดมคติบางอย่างอย่างแน่นแฟ้น (สุพิศรา สุภาพ, 2540:49-50)

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า การมีปฏิกริยาสัมพันธ์กับคนอื่นในชีวิตของมนุษย์ในระยะเวลาานพอสมควร จะทำให้บุคคลนั้นรู้จักเลือกแบบหรือยึดถือแบบฉบับที่ตนคิดว่ามีส่วนคล้ายกับตน ความรู้สึกเช่นนี้จะเป็นแนวทางให้บุคคลนั้นรู้จักทำในสิ่งที่สังคมต้องการแต่ความสำคัญในการขัดเกลาขั้นสูงที่ก้าวกระโดดบงกคเกิดขึ้นมาสอดคล้อง หรือเข้ากับความรู้สึกนึกคิด ความต้องการ ความสามารถของเขาได้เป็นอย่างดี (สุพิศรา สุภาพ, 2540:50)

การขัดเกลาทางสังคมกับการกระทำระหว่างกัน

หากมนุษย์ไม่มีการเรียนรู้หรือไม่ได้รับการอบรมขัดเกลา มนุษย์ก็ยากที่จะมีความสัมพันธ์กับคนอื่นได้หากมนุษย์คนใดถูกตัดขาดจากสังคม ไม่มีปฏิกริยาสัมพันธ์หรือการกระทำระหว่างกัน (interaction) ไม่ได้รับการเอาใจใส่อย่างเพียงพอตั้งแต่ในวัยทารกหรือเด็ก คนนั้นจะเติบโตขึ้นมาอย่างมีปัญหา เพราะพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ได้เกิดจากชีวภาพบวกวัฒนธรรมบวกประสบการณ์ของคน แต่เกิดจากการมีความสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์

จากการศึกษาเด็กหลายกลุ่ม ทั้งเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี เด็กกำพร้าและเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูต่างกัน ได้ผลสรุปออกมาอย่างเดียวกัน คือ เด็กจะกลายเป็มนุษย์ที่สมบูรณ์ก็ต่อเมื่อมีปฏิกริยาสัมพันธ์ต่อเนื่องเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสิ่งแวดล้อมทางครอบครัวที่มความรัก ความอบอุ่นใกล้ชิดสนิทสนมเป็นพื้นฐาน (สุพิศรา สุภาพ, 2540:50)

วิธีการชดเชยทางสังคม

การชดเชยอาจจะออกมาในรูป 1. การชดเชยโดยตรง 2. การชดเชยโดยอ้อม (สัจพรา สุภาพ, 2540:51)

1. การชดเชยโดยตรง เป็นการชดเชยที่ต้องการให้บุคคลปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนของกลุ่มสังคมนั้นกำหนดไว้ เป็นการบอกว่าสิ่งใดควรหรือไม่ควรกระทำ อะไรผิด อะไรถูก ฯลฯ ซึ่งนับว่ามีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมากเป็นการชี้ทางและแนะแนวทางในการปฏิบัติต่อบุคคลอย่างจริงจังและเจตนา เพื่อให้บุคคลสามารถวางตัวได้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานการณ์หนึ่งๆ

การชดเชยโดยตรง จะพบเห็นเสมอในหมู่ครอบครัว โรงเรียน วัด เป็นต้น เช่น ถ้าเป็นครอบครัวก็จะอบรมลูกในรูปของการบอกเล่า สั่งสอน ชมเชย คุ้ยคำ เป็นต้น

2. การชดเชยโดยอ้อม เป็นการอบรมที่ไม่ได้บอกกันโดยตรง บุคคลได้รับประสบการณ์หรือประโยชน์จากการสังเกต หรือเรียนรู้จากการกระทำของผู้อื่น

ตัวตนของการชดเชยทางสังคม

กลุ่มตัวตนต่างๆมีส่วนสำคัญในชีวิตมนุษย์ โดยกลุ่มตัวตนเหล่านี้จะให้การชดเชยในชีวิตของมนุษย์ ซึ่งการชดเชยอาจจะเป็นไปในรูปของการส่งเสริมกันหรือขัดแย้งกันก็ได้ ซึ่งบางครั้งก็ทำให้สับสน เกิดการขัดแย้งในด้านจิตใจเพราะไม่รู้จะทำตามฝ่ายใด (สัจพรา สุภาพ, 2540:59-60)

ในสังคมเมืองหรือสังคมที่ซับซ้อน มีคนอยู่เป็นจำนวนมากมีความเป็นอยู่ต่างกัน ทัศนคติต่างๆกันกลุ่มตัวตนมีการอบรมตามแบบฉบับของตนเอง ซึ่งอาจจะขัดกับกลุ่มอื่นๆได้ คนจึงอาจสับสน เพราะมีระเบียบที่จะต้องปฏิบัติตามและบางครั้งคนก็ต้องเลือกตัดสินใจระหว่างสิ่งที่ขัดกัน อย่างไรก็ตาม ตัวตนการชดเชยมี 6 กลุ่ม คือ (สัจพรา สุภาพ, 2540:59-60)

1. ครอบครัว นับเป็นการอบรมเบื้องต้นที่สำคัญที่สุดที่เด็กจะต้องประสบ เพราะเป็นการอบรมที่ใกล้ชิดและมีความผูกพันกันอย่างลึกซึ้ง และมีอิทธิพลต่ออารมณ์ ทัศนคติ และแบบของความประพฤติแก่เด็กเป็นอย่างยิ่ง พ่อแม่จะอบรม 2 วิธี คือ

1.1 ทางตรง ด้วยการบอกกล่าวอย่างแจ่มแจ้งว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรผิด อะไรถูกซึ่งได้ผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพมากเนื่องจากการชี้ทางและแนะนำทางในการปฏิบัติกับบุคคลอย่างจริงจังและเจตนา เพื่อให้บุคคลนั้นสามารถวางตัวได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อสถานการณ์หนึ่งๆ

1.2 ทางอ้อม เป็นการอบรมโดยไม่รู้ตัวเป็นสิ่งที่เด็กได้รู้ได้เห็น และซึมซาบเข้าไปในจิตใจซึ่งเด็กอาจจะนำไปปฏิบัติในอนาคตหรือมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็ก

2. กลุ่มเพื่อน คนเรานั้นจะถูกอบรมจากเพื่อนที่มีอายุเท่าๆกัน หรือ มากกว่า Riesman กล่าวว่า กลุ่มเพื่อนจึงเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญอย่างมากโดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่บุคคลชอบยึดเพื่อนเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อให้เพื่อนยอมรับ และเป็นการแสดงความ เป็นพวกเดียวกัน

กลุ่มเพื่อนมีความสำคัญในการอบรม คือ

2.1 สอนอำนาจที่ไม่ใช่ของใครโดยเฉพาะ เป็นการเรียนรู้กฎเกณฑ์ต่างๆจาก การมีส่วนร่วมด้วย เช่น การเล่นฟุตบอล ใครอยากเล่นก็ต้องทำตามกฎ เป็นต้น

2.2 ชวนให้ทดลองกฎเกณฑ์ของผู้ใหญ่ว่าจะเอาจริงแค่ไหนปกติเด็กอยู่กับเพื่อนๆ มักจะกล้าทำอะไรที่ขัดแย้งหรือลองดีกับผู้ใหญ่มากกว่าอยู่เพียงคนเดียวและในขณะที่เด็วกันก็ อชากจะทดลองดูว่า กลุ่มพอจะคัดง้างกับผู้ใหญ่ได้แค่ไหน เชื่อถือได้เพียงไร

2.3 ถ้าชกอดระเบียบวิธีและคุณค่าที่ผู้ใหญ่ต้องการหรือไปในทางตรงกันข้ามส่วน มากจะถ่ายทอดคุณค่าตามที่ผู้ใหญ่ต้องการ หากกลุ่มสนับสนุนระเบียบและค่านั้น

3. โรงเรียน เป็นสถานที่ที่เด็กได้มีโอกาสเรียนรู้วิชาการต่างๆอย่างเป็นทางการ มีโอกาสคบหาสมาคมกับเพื่อนฝูงในวัยเดียวกัน มีโอกาสได้รับความรู้และคุณค่าต่างๆ จึงมีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กอย่างมาก แต่ปัญหาคือ โรงเรียนอาจจะอบบรม

3.1 ไม่ตรงกับทางบ้าน ทำให้เด็กสับสนไม่รู้วาระหว่างครูกับพ่อแม่ใครจะถูกต้องกว่ากัน

3.2 สอนในสิ่งที่ เป็นทฤษฎีและอุดมคติจนเกินไป อาจไม่ตรงกับ การปฏิบัติจริง

4. กลุ่มอาชีพ ใครจะทำอาชีพอะไรก็ต้องยอมรับระเบียบวิธีปฏิบัติของอาชีพนั้นๆ ซึ่งในแต่ละอาชีพจะมีคุณค่าและวิธีการปฏิบัติแตกต่างกันออกไปในระยะเวลายาวถือเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะกลมกลืนได้ง่าย รับระเบียบวิธีการและคุณค่าใหม่ๆได้ง่าย

5. ตัวแทนทางศาสนา ช่วยชักจูงใจคนในแง่ให้หลักเกณฑ์เกี่ยวกับศีลธรรม จริยธรรม และความประพฤติที่ถูกต้องควร หลีกเลี่ยงในการดำเนินชีวิต ศาสนาจึงมีส่วน และมีบทบาทในการสร้างทัศนคติ และแนวความคิดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ค่านิยมที่มาจากศาสนาเป็นเสมือนเครื่องกลั่นกรองความรู้สึกของบุคคล และสิ่งเหล่านี้เองเป็นอิทธิพลทางจิตวิทยา ซึ่งช่วยสร้างบุคลิกภาพของบุคคลด้วย

6. สื่อมวลชนมีส่วนในการชักจูงทางสังคมในด้านต่างๆตั้งแต่เรื่องคุณค่า ความเชื่อ แบบของความประพฤติ ฯลฯ

สรุปแล้วทั้งครอบครัว โรงเรียน กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพ ตัวแทนศาสนา และสื่อมวลชน เป็นแหล่งสำคัญที่ให้ความคิดกับบุคคลและสร้างพื้นฐานที่จะทำให้บุคคลเลือกที่จะเชื่อหรือไม่เชื่อสิ่งต่างๆในช่วงชีวิตระยะต่อมา รวมทั้งชักจูงให้บุคคลมีบุคลิกภาพต่างๆตามที่สังคมต้องการ (สุภัตรา สุภาพ, 2540:60-62)

ทฤษฎีการขัดเกลาทางสังคม

ความเป็นตัวตน (สัทธา สุภาพ, 2540:53-54)

ความเป็นตัวตน (self) เกิดจากการขัดเกลาทางสังคม เป็นการที่บุคคลยอมรับเอาคุณค่าของกลุ่ม ซึ่งเป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น และมีการปรับความต้องการและการกระทำของตนให้เข้ากับกลุ่ม ตามสิทธิและหน้าที่ที่สังคมกำหนดหรือยอมรับความเป็นตัวตนจึงเป็นผลผลิตของสังคม

การสร้างความเป็นตัวตนของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญ และในต้นศตวรรษที่ 20 ผู้รู้หลายท่าน เช่น Cooley และ Mead เป็นผู้มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการอธิบายเรื่องกระบวนการมีปฏิสัมพันธ์กันที่มีผลต่อการพัฒนาบุคลิกภาพ ทำให้แนวความคิดนี้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป

Cooley ได้ให้แนวความคิดเรื่องกระบวนการขัดเกลา โดยใช้หลัก looking glass-self กล่าวคือ ความสำนึกของตัวตนเป็นผลสะท้อนจากการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น และจากการที่คนอื่นดูเราซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจ หรือกล่าวให้ง่ายเข้า คือ เป็นการมองตัวเองโดยใช้สายตาของคนอื่น เหมือนมองตัวเองจากกระจกเงา แต่ละบุคคลสามารถจะตัดสินใจว่าตัวเองควรเป็นอะไรแค่ไหน โดยเอาความคิดของคนอื่นที่มองตนหรือตัดสินใจว่าเป็นอย่างไรมาเป็นเกณฑ์สำคัญ เช่น ลูกที่ไม่ปฏิบัติตามที่พ่อแม่คาดหวัง จนทำให้พ่อแม่ว่ากล่าว จะทำให้รู้สึกว่าคุณมีค่าหรือความสำคัญน้อยลงไป

ความรู้สึกดีหรือไม่ดีที่เกี่ยวกับตัวเองมักจะเกิดจากความรู้สึกของคนอื่นที่มีต่อตนเองสภาวะแบบนี้จะทำให้บุคคลเกิดความคิดเกี่ยวกับตัวเอง (self concept) อันเป็นผลสะท้อนที่บุคคลอื่นมีทัศนคติต่อตน

Head เรื่องความเป็นตัวตนได้อาศัยทฤษฎีของ Cooley เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ Head เน้นกฎเกณฑ์บางอย่างที่บุคคลได้เริ่มสร้างความรู้สึกเกี่ยวกับตัวเอง และจิตใจ และความรู้สึกต่างๆไป อันเป็นผลจากกระบวนการนิกอบรมทางสังคมจนสร้างความเป็นตัวตนขึ้น Head แบ่งตัวตนออกเป็น 2 ส่วน คือ I และ Me

I คือ ส่วนที่เป็นความคิดสร้างสรรค์ของตนเอง เป็นส่วนที่บุคคลแสดงออกไม่ให้ความต้องการของสังคม Me คือ ส่วนที่รับเอาทัศนคติ ความคิดอ่าน กฎเกณฑ์ ระเบียบประเพณี ที่มีอยู่มาเป็นของตนโดยไม่คัดค้าน เป็นการยอมรับความต้องการของสังคม

ทฤษฎีของ Head สรุปได้ดังนี้ คือ (สุพิศรา สุภาพ, 2540:54-56)

1. มนุษย์โดยทั่วไปจะไม่มีความเป็นตัวตน จนกระทั่งสังคมสร้างความเป็นตัวตนให้แก่เด็ก โดยผ่านทางพ่อแม่และกลุ่มเพื่อนฝูง

2. เด็กโดยทั่วไปจะไม่มีสำนึกเกี่ยวกับความเป็นตัวของตัวเอง หรือความสำนึกเกี่ยวกับจิตใจของตนเอง จนกว่าจะมีปฏิริยาสัมพันธ์ทางสังคม โดยเริ่มจากพ่อแม่ซึ่งพ่อแม่จะสอนเด็กให้รู้จักตัวเอง

3. ภาษาเป็นอุปกรณสำคัญในการขัดเกลาทางสังคมซึ่งนับเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเป็นตัวตนทางสังคม

ทฤษฎีของ Head ถือว่าสัญลักษณ์และภาษาเป็นสิ่งสำคัญมากต่อการสร้างสรรค์ความเป็นตัวตน ซึ่งเปลี่ยนสภาวะจากการที่มนุษย์เกิดมาในโลกให้เป็นสมาชิกของสังคม ทฤษฎีของ Head ได้รับการขนานนามว่า เป็นนิคอบรมทฤษฎีการมีปฏิริยาอันเชิงสัญลักษณ์ (symbolic interactionist)

4. เมื่อทารกได้เติบโตขึ้นจะเริ่มพัฒนาความสำนึกว่าอะไรถูกอะไรผิดโดยยึด "บุคคลอื่น" เป็นเกณฑ์พื้นฐาน นั่นคือ บุคคลเริ่มเข้าใจว่าสังคมต้องการให้ "เขา" ปฏิบัติอย่างไร และจากผลสะท้อนที่บุคคลอื่นมีต่อตนเองจะเริ่มรู้จักว่าตัวของตัวคือใคร และมีเอกลักษณ์ของตัวเอง (self identity) ซึ่งในที่สุดเด็กคนนั้นก็ถูกชักจูงให้เรียนรู้วัฒนธรรมของสังคม

5. ความเป็นตัวตนทางสังคมไม่ได้หมายความว่าความถึงการยอมรับทุกสิ่งทุกอย่างโดยคำนึงถึง Me ตรงกันข้ามบุคคลมี I ซึ่งเป็นลักษณะความเป็นตัวของตัวเองที่สามารถจะสำนึกได้ด้วยตัวเอง มีส่วนช่วยให้บุคคลมีความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

6. ผลกระทบจากการชักจูงเริ่มตั้งแต่เด็ก ทั้งนี้เพราะบุคลิกภาพของแต่ละบุคคลเกิดจากประสบการณ์แต่ในวัยเด็ก จนสามารถรู้จักว่าตัวเองคือใคร เพราะความเป็นตัวตนนี้ไม่ได้มาแต่เกิดแต่ต้องมาสร้างโดยผ่านทางครอบครัวเป็นสำคัญ

ทั้ง Cocley และ Mead เน้นแหล่งที่หลอมหล่อหรือสร้างสรรบุคลิกภาพของมนุษย์ว่าเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ส่วน Sigmund Freud ถือว่า ปัจจัยทางชีววิทยามีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคลิกภาพ แนวความคิดของ Freud ถือหลักชีววิทยาเป็นสำคัญ โดยแบ่งความเป็นตัวตนออกเป็น 3 ส่วน คือ (สุพิศรา สุภาพ, 2540:54-56)

1. Id เป็นพลังดั้งเดิม เป็นแหล่งก่อให้เกิดบุคลิกภาพของมนุษย์ ซึ่งเป็นมรดกตกทอดทางกรรมพันธุ์ เป็นแหล่งของการเจริญเติบโตของมนุษย์และเป็นแหล่งพลังงานใหญ่ของกระตุ่นส่วนที่เหลืออีกสองระบบให้ทำงาน เป็นส่วนความต้องการทางชีววิทยาที่ต้องให้ superego คอยควบคุม ซึ่งบางครั้งก็ทำไม่สำเร็จ

2. Ego เป็นส่วนที่มีเหตุผลหรือตัวประสานระหว่าง Id กับ Superego ที่คอยควบคุมกิจกรรมต่างๆหรือความเป็นตัวตนของบุคคล เป็นส่วนของจิตที่ประกอบด้วยความรู้ ความจำ ความคิด และเป็นส่วนที่สามารถคาดคะเน หรือวิเคราะห์สิ่งต่างๆได้ Ego นี้มี

ส่วนควบคุมและเป็นช่องทางส่งพลังของ Id ออกมา อันเป็นศูนย์กลางของบุคลิกภาพและการกระทำต่างๆของบุคคล

3. Superego เป็นส่วนเกี่ยวกับคุณธรรม ระเบียบ ประเพณี กฎเกณฑ์ กฎข้อบังคับต่างๆซึ่งบุคคลรับการขัดเกลาทั้งอย่างที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เรียกว่า เป็นความรู้สึกในสูง เป็นตัวกดความต้องการที่ไม่ดีงามหรือที่สังคมไม่ต้องการ และเป็นตัวส่งเสริม Ego ให้ทำตามแบบแผนที่สังคมกำหนดหรือยอมรับ Superego จึงเป็นตัวควบคุม Id และ Ego ความคิดของ Freud ถือว่า Superego เป็นผลผลิตของสังคม ทั้งนี้ เพราะบรรทัดฐานว่าอะไรผิด อะไรถูกเกิดจากสภาวะของสังคม ไม่ใช่เกิดจากสาเหตุทางชีวภาพ

ทฤษฎีทั้งหมดที่กล่าวมา ล้วนแต่พูดถึงกระบวนการขัดเกลาทางสังคม โดยแต่ละทฤษฎีมีการเพิ่มเติมตีความหมายต่างกันไปเล็กน้อย อย่างไรก็ตามทุกทฤษฎีล้วนแต่เน้นลักษณะพื้นฐานทางสังคมวิทยาร่วมกันบางประการ คือ (สุภัตรา สุภนา, 2540:56-57)

1. การขัดเกลาทางสังคมของมนุษย์ ช่วยสร้างบุคลิกภาพ บุคลิกภาพจึงมิใช่เป็นมรดกสืบทอดทางชีววิทยา
2. ครอบครัวเป็นตัวเชื่อมหรือมีบทบาทสำคัญในการขัดเกลา
3. บทบาททางสังคมจึงทำให้บุคคลสามารถติดต่อสัมพันธ์กันได้

จากการศึกษาเรื่องทฤษฎีของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ได้มีนักทฤษฎีเป็นจำนวนมากเขียนเรื่องนี้ ซึ่งอาจสรุปได้เป็น 2 แนวคิด คือ

1. ทฤษฎีพฤติกรรม เป็นแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องบทบาทของการได้รับประโยชน์ และเสียดประโยชน์ของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม สำคัญของทฤษฎีนี้คือ เด็กจะเรียนรู้พฤติกรรมต่างๆโดยจะปฏิบัติในแบบพฤติกรรมที่เป็นที่ยอมรับหรือมีการตอบสนองที่ดี ส่วนพฤติกรรมใดเป็นสิ่งที่ไม่ยอมรับหรือได้รับการลงโทษก็จะไม่

ประพฤติกฎีตินั้นต่อไป เมื่อเป็นเช่นนั้นพฤติกรรมจึงถูกกำหนดในรูปของการให้รางวัลหรือการลงโทษ เด็กจะเรียนรู้พฤติกรรมเหล่านี้จากสมาชิกคนอื่นๆในสังคม โดยเฉพาะบิดามารดาว่าอะไรผิด อะไรถูก และอะไรที่เหมาะสม

2. ทฤษฎีตัวแบบ ทฤษฎีนี้ถือว่าการเรียนรู้ คือ การลอกตามตัวแบบต่างๆ Bandura and Ross (1963) เสนอแนะว่า การชักเยาะเกิดตั้งแต่วัยเด็ก เด็กจะเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่ เนื้อหาของทฤษฎีนี้ถือว่ามีความสำคัญเท่ากับทฤษฎีว่าด้วยการให้รางวัลและการลงโทษ เช่นเด็กหญิงที่กำลังมารดา เด็กคนนั้นไม่มีมารดาเป็นตัวแบบในการลอกเลียนทำให้เกิดปัญหาในการเรียนรู้พฤติกรรมที่เหมาะสมและถูกต้อง ดังนั้นทฤษฎีตัวแบบจึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีตัวแบบ (Model) ของบทบาทที่เหมาะสมในกระบวนการชักเยาะ

จากทฤษฎีดังกล่าวเกี่ยวกับกระบวนการชักเยาะทางสังคมจึงอธิบายในงานวิจัยครั้งนี้ได้ว่า การที่ชายหรือหญิงมีบทบาทในฐานะคู่สมรสของกันและกันอย่างไรส่วนสำคัญซึ่งสืบเนื่องจากการได้รับอิทธิพลหรือแบบอย่างจากบิดามารดาเดิมของแต่ละฝ่าย นั้นหมายถึงการให้ความสำคัญของบิดามารดาในการอบรมเลี้ยงดูบุตรโดยถือว่า ครอบครัวเป็นตัวเชื่อมหรือมีบทบาทในการชักเยาะ โดยเฉพาะบิดามารดาจะเป็นตัวแบบสำคัญของบุตร (โสภา ชีปรัตน์ และคณะ, 2534:44-45)

Broom & Selznick อธิบายว่า โดยทั่วไปแล้วกระบวนการชักเยาะทางสังคมมีจุดมุ่งหมายหลัก 4 ประการดังนี้

1. การปลูกฝังระเบียบวินัย (discipline) การมีระเบียบวินัยถือเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินกิจกรรมในสังคมและการอยู่ร่วมกันของกลุ่ม การปลูกฝังระเบียบวินัยจะทำให้บุคคลยอมทำตามระเบียบกฎเกณฑ์ที่สังคมกำหนด ถึงแม้ว่าจะมีความอากลำบากหรือต้องฝืนทำระเบียบวินัยเป็นสิ่งที่บุคคลได้รับนับตั้งแต่วัยต้นของการดำเนินชีวิต

2. การปลูกฝังความมุ่งหวังในชีวิตที่กลุ่มยอมรับ (aspiration) โดยปกติระเบียบวินัยเป็นสิ่งที่บุคคลไม่อาจปฏิบัติตนต่อความมุ่งหวังจะเข้าทำให้บุคคลมีความมุ่งมั่น และ

ยอมรับระเบียบวินัยที่จะต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อลุล่วงสู่ความต้องการในอนาคต ความลุล่วงที่
ต้องการนั้นคือความมุ่งหวังที่บุคคลได้รับจากสังคม หรือกลุ่มที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ได้ถ่ายทอดคุณ
ค่าทางสังคม (Social Values) มาถึงตัวบุคคล

3. การกำหนดบทบาทในสังคม (Social role) รวมทั้งทัศนคติต่างๆที่เข้ากับ
บทบาทนั้นๆบุคคลจะได้รับการอบรมให้รู้ในลักษณะที่ค่อนข้างเป็นข้อๆไป

4. การทำให้เกิดความชำนาญหรือทักษะ (Skills) ที่จะมีส่วนร่วมกิจกรรมในสังคม
กับคนอื่นๆ จุดมุ่งหมายข้อนี้เป็นผลสุดท้ายที่ต่อเนื่องมาจากจุดมุ่งหมายข้อละข้อตามลำดับ
(Broom & Selznick อ้างถึงใน ปวีณีย์ ฐิติวัฒนา, 2523:28-29)

ครอบครัว (The family) ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมที่มีหน้าที่ถ่ายทอด
ให้การเรียนรู้วัฒนธรรมและค่านิยมแก่สมาชิกของสังคม รวมทั้งจัดเกลาพฤติกรรมหรือ
บุคลิกภาพให้เป็นไปตามบทบาทและความคาดหวังของบุคคล โดยผ่านกระบวนการจัดเกลา
ทางสังคม ครอบครัวจะใช้วิธีการอบรมแก่เด็กทั้งทางตรงและทางอ้อม การอบรมทางตรง
ได้แก่ การอบรมสั่งสอนด้วยวาจาหรือการกระทำที่เด็กได้รู้ว่าการกระทำสิ่งใดถูกต้อง
เหมาะสม ครอบครัวมีอิทธิพลเหนือเด็กอย่างมากด้วยการทำหน้าที่ตีความใจความของข้อคำ
สอนของกลุ่มอื่นๆหรือคอยส่งเสริมหรือควบคุม (ปวีณีย์ ฐิติวัฒนา 2523:40)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลงานวิจัยในประเทศ

จากการศึกษาของ สุนชาติ เจริญศรี (2528) พบว่า ในปัจจุบันครอบครัวของคนหนุ่มสาวมักนิยมแยกออกจากครอบครัวเดิมมากขึ้น ประกอบด้วยพ่อ แม่และลูกเป็นสิ่งสำคัญ จึงน่าจะมีการเตรียมเพศชายให้เหมาะสมกับบทบาทของสามีในครอบครัวที่มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว อาจทำได้โดย การอบรมเลี้ยงดูบุตร การจัดหลักสูตรการเรียนการสอนและกำหนดคนโอบน้อมของรัฐบาล ให้สามีได้มีความรู้ความเข้าใจสามารถแบ่งเบาภาระของภรรยาได้อย่างถูกต้องหลักเกณฑ์

ผลจากการศึกษาวิจัยของ สุนชาติ เจริญศรี พบว่าความคาดหวังของภรรยาต่อบทบาทของสามีมีแนวโน้มเข้าสู่ความสมภาคระหว่างสามีภรรยามากขึ้น การแบ่งแยกบทบาทระหว่างเพศมีน้อยลง ขณะเดียวกันการหาผู้อื่นมาช่วยแบ่งเบาภาระในครอบครัวเป็นไปได้มากขึ้น ประกอบกับบุคคลที่จะเข้ามาทำงานเป็นคนรับใช้ตามบ้านมีน้อยลงและยังมีคนทุจริตแฝงเข้ามาในรูปของคนรับใช้มากขึ้น

เดือนเพ็ญ วอนเพ็ชร (2531 : 52) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการช่วยทำงานบ้านระหว่างสามีภรรยาในงาน 4 ประเภทคือ งานอาหาร งานซ่อมแซมและบำรุงรักษาอาคารบ้านเรือน งานด้านการเงิน และงานด้านการทำความสะอาด ผลปรากฏว่า งาน 2 ใน 4 ประเภทคือ งานอาหาร และงานด้านการเงินนั้นภรรยาเป็นฝ่ายทำเป็นส่วนใหญ่ถึงร้อยละ 78.4 ซึ่งมากกว่าที่สามีช่วยทำเพียงร้อยละ 2.1 ส่วนงานด้านการซ่อมแซมและบำรุงรักษาอาคารบ้านเรือน เป็นงานที่สามีช่วยทำมากถึงร้อยละ 62.5 ในขณะที่ภรรยาช่วยทำน้อยกว่าเพียงร้อยละ 4.7 เท่านั้น ส่วนงานด้านการทำความสะอาดสามีจะช่วยทำงานบ้านพอ ๆ กับภรรยา คือ ร้อยละ 45.9

กัลยา พ่วงเมฆินทร์ (2534 : 128) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ผลกระทบของการที่ภรรยามีส่วนช่วยหาเลี้ยงครอบครัวต่ออำนาจการตัดสินใจและความคาดหวังทางอำนาจของภรรยาในครอบครัว พบข้อมูลที่น่าสนใจว่าสตรีส่วนใหญ่ที่แต่งงานแล้ว มีบุตรและอยู่ร่วมกับสามี ที่ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านจะมีอำนาจการตัดสินใจ และความคาดหวังทางอำนาจของภรรยาในครอบครัวในลักษณะที่เท่าเทียมกับสามี แต่อย่างไรก็ตาม เกือบครึ่งของภรรยาเหล่านี้จะตระหนักว่าตนเองต้องพึ่งพาสามีในด้านต่าง ๆ (รวมทั้งด้านเศรษฐกิจ) มาก

วิชิต วัฒนชัยวงศ์ (2535 : 79) ได้ศึกษาความคาดหวังของภรรยาที่มีต่อการช่วยทำงานบ้านของสามีในเขตกรุงเทพมหานครในงาน 4 ประเภท คือ งานอาหาร งานเสื้อผ้า งานดูแลรักษาบ้าน งานเลี้ยงดูบุตร พบว่า ความคาดหวังของภรรยาที่ต้องการให้สามีช่วยทำงานบ้านด้านอาหาร งานเสื้อผ้า และงานเลี้ยงดูบุตรอายุต่ำกว่า 6 ปี อยู่ในระดับน้อย ส่วนงานดูแลรักษาบ้านและงานเลี้ยงดูบุตรอายุมากกว่า 6 ปี อยู่ในระดับปานกลาง ในขณะที่การช่วยทำงานบ้านของสามีในงานด้านอาหารการกินและงานเลี้ยงดูบุตรอายุต่ำกว่า 6 ปี อยู่ในระดับน้อย ส่วนงานดูแลรักษาบ้าน และงานเลี้ยงดูบุตรอายุมากกว่า 6 ปี อยู่ในระดับปานกลาง เว้นแต่งานด้านเสื้อผ้าเป็นงานที่สามีไม่ได้ช่วยทำ

มาลินี วงษ์สิทธิ์ (2535 : 5-12) ได้ศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติของสตรีโทษในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีต่อบทบาทระหว่างสามีภรรยา ผลที่ได้สามารถแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงพอสมควรในการยอมรับบทบาทและหน้าที่ระหว่างสามีและภรรยาของสตรีโทษรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ พบว่า สตรีที่มีอายุ 45 ปี ขึ้นไปมีการศึกษาค่าและไม่ทำงานมีแนวโน้มที่จะยอมรับบทบาทของสามีและภรรยาตามค่านิยม ของสังคมแบบเก่า เช่น สามีเป็นคนหาเลี้ยงครอบครัว และภรรยาเป็นคนดูแลเรื่องในบ้านหรือผู้หญิงควรจะอยู่กับบ้านมากกว่าออกไปทำงานนอกบ้าน เป็นต้น ซึ่งค่านิยมดังกล่าวนี้พบว่าไม่เป็นที่ยอมรับกันในหมู่ผู้ตอบที่มีอายุน้อย มีการศึกษาสูงและมีอาชีพเกษตร ซึ่งส่วนใหญ่มีค่านิยมใหม่ที่ถือว่า ผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกับชาย สำหรับภรรยาที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อช่วยหารายได้เลี้ยงครอบครัวร่วมกับสามีส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่มีความคิดเกี่ยวกับการแบ่งงานระหว่าง สามี ภรรยาแบบสมภาค และคาดหวังให้สามีช่วยทำงานบ้านอย่างเท่าเทียมกับภรรยา ทั้งนี้เพราะการที่ภรรยาต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น เป็นการเพิ่มภาระหนักกว่าการเป็นแม่บ้านในอดีต เนื่องจากต้องแบ่งเวลาสำหรับการจัดการทั้งงานบ้านและงานนอกบ้าน รวมทั้งให้ความร่วมมือในการอบรมเลี้ยงดูบุตร ทั้งนี้เพื่อความสุข ความมั่นคงในชีวิตสมรสของครอบครัว แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยนี้ก็ไม่ได้เน้นศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องรองงานบ้านโดยเฉพาะ จึงยังมีข้อจำกัดในการอธิบายในเรื่องความคาดหวังของภรรยาต่อการช่วยทำงานบ้านของสามี

นิมิตพรรณ วาจาจ (2538) ศึกษาเกี่ยวกับ สถานภาพและบทบาทของสตรีไทย

การเปลี่ยนแปลงที่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ผลการศึกษาพบว่า

1. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาในครอบครัวซึ่งภรรยาได้ออกไปทำงาน
นอกบ้าน มีความแตกต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาของครอบครัว ซึ่งสามี
และภรรยาต่างออกไปทำงานนอกบ้าน ในเรื่องบทบาทการหาเลี้ยงครอบครัว และอำนาจใน
การตัดสินใจภายในบ้าน กล่าวคือ ครอบครัวที่ภรรยาได้ออกไปทำงานนอกบ้าน ความ
สัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยาออกมาในรูปแบบที่ไม่เสมอภาคในการตัดสินใจภายในครอบครัว
ส่วนครอบครัวทั้งสามีและภรรยาออกไปทำงานนอกบ้าน ความสัมพันธ์ระหว่างสามีและภรรยา
ออกมาในรูปแบบเสมอภาคในการตัดสินใจภายในครอบครัว

2. การเปลี่ยนแปลงในวิถีการอบรมเลี้ยงดูบุตร ครอบครัวซึ่งมารดาออกไป
ทำงานนอกบ้านมีวิถีการในการเลี้ยงดูบุตรแตกต่างกับครอบครัวซึ่งมารดาได้ออกไปทำงาน
นอกบ้าน พบว่า มารดาที่ออกไปทำงานนอกบ้านมีความใกล้ชิดและมีเวลาให้กับบุตรน้อยลง

3. สามีของภรรยาซึ่งออกไปทำงานนอกบ้าน มีการปรับเปลี่ยนบทบาทในด้าน
ความคิดและพฤติกรรมในการยอมรับบทบาทหาเลี้ยงครอบครัวร่วมกัน ขอรับการตัดสินใจ
ของภรรยาภายในครอบครัวมากขึ้น สามีของภรรยาที่ออกไปทำงานนอกบ้านมีบทบาทในการ
ดูแลบุตรมากขึ้น

4. ปัญหาในการดำเนินชีวิตของครอบครัวซึ่งภรรยาได้ออกไปทำงานนอกบ้าน
แตกต่างจากครอบครัวซึ่งสามีและภรรยาออกไปทำงานนอกบ้าน คือครอบครัวที่ภรรยาได้
ออกไปทำงานนอกบ้านมีปัญหาในเรื่อง

- (1) เศรษฐกิจของครอบครัว
- (2) ภรรยาเอาใจใส่บุตรและสามีมากเกินไป

ส่วนครอบครัวซึ่งสามีภรรยาออกไปทำงานนอกบ้านประสบปัญหาในเรื่อง

- (1) การให้เวลาระหว่างสามีภรรยา และการให้เวลากับบุตร
- (2) การแบกรับภาระของภรรยาที่มีต่องานภายในบ้านและงานภายนอกบ้าน

กิตติศักดิ์ จินดาศักดิ์ (2538) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความ
คาดหวังของภรรยาต่อการช่วยทำงานบ้านของสามี ผลการศึกษาพบสิ่งที่น่าสนใจคือ การ

ช่วยทำงานบ้านของสามีส่วนใหญ่มักจะเป็นไปตามความคาดหวังของภรรยา กล่าวคือ ถ้าภรรยาไม่ได้คาดหวังที่จะให้สามีช่วย สามีส่วนใหญ่ก็ไม่ช่วย ถ้าภรรยาคาดหวังมากขึ้น สามีก็มักจะช่วยมากขึ้น และจากการศึกษาพบว่า ภรรยาส่วนใหญ่คาดหวังให้สามีช่วยทำงานบ้านในระดับปานกลาง และสามีก็ช่วยทำในระดับปานกลางเช่นเดียวกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าบทบาททางประเพณี (traditional role) ยังคงมีอิทธิพลอยู่กับสังคมไทยที่ยังคงมีความเชื่อว่าสามีมีหน้าที่หารายได้ และภรรยาทำหน้าที่รับผิดชอบงานบ้านจึงอาจทำให้ความคาดหวังของภรรยาและการช่วยทำงานบ้านของสามีอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น และในสื่อบทบาทด้านการงานของหญิงชายเปลี่ยนแปลงไป เช่น ปัจจุบันนี้ จึงควรจัดให้มีการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเหมาะสม ในอันที่จะให้สามีภรรยาได้ช่วยเหลือกันและกันทั้งงานบ้านและงานอาชีพ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความเสมอภาคเท่าเทียมกันในบทบาทของสามีภรรยาในสถานการณ์สังคมปัจจุบันนี้

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลงานวิจัยต่างประเทศ

Haffman (1960) ได้ศึกษาผลกระทบของการที่มารดาทำงานนอกบ้านต่อความสัมพันธ์ทางอำนาจของบิดา มารดาและแบ่งงานกันทำในบ้าน จากครอบครัวที่มีมารดาทำงานนอกบ้านและไม่ได้ทำงานนอกบ้าน ถือเป็นการลดความแตกต่างของบทบาทชาย และหญิงนั่นคือ การที่มารดาทำงานนอกบ้านทำให้สามีและบุตรต้องทำงานเพิ่มขึ้น เนื่องจากมารดาที่ทำงานจะกดดันให้สามีช่วยทำงานบ้านเพิ่มมากขึ้นและเมื่อใดที่สามีหันมาช่วยงานบ้านก็ยิ่งเป็นการสนับสนุนให้ภรรยาออกจากบ้านไปทำงานนอกบ้านมากขึ้นด้วย นอกจากนี้อำนาจที่ผู้ชายเคยมีเหนือผู้หญิงก็จะลดลงไป ทั้งนี้เพราะตามหลักทั่วไปแล้วถือว่าบุคคลที่คุมการเงินได้ก็จะเป็นผู้ที่มีอำนาจ กรณีเช่นนี้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทัศนคติเกี่ยวกับเพศชาย และเพศหญิงในบทบาทครอบครัว จากการทำเป็นผู้ดูแลงานบ้านและเลี้ยงดูบุตรเท่านั้นเพิ่มเป็นผู้หาเลี้ยง (provider) ครอบครัว

Archana Shukla (1987) ได้ใช้กรอบแนวคิดจาก "ทฤษฎีทริพธากกร" ของ Blood and Wolfe (1960) และ Rodman (1967, 1972) ในเรื่องทริพธากกรในบริบททางวัฒนธรรมเข้ามาเป็นกรอบในการศึกษา และจากผลการศึกษาพบว่า เมื่อภรรยาทำงานภรรยา จะมีอำนาจมากขึ้นในขณะที่สามีมีอำนาจน้อยลง เพราะการทำงานของภรรยามีข้อสำคัญกับอำนาจระหว่างสามีและภรรยา ทริพธากกรจึงเป็นสิ่งที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันในการเจรจาต่อรองและถูกใช้ต่อรองสำหรับเป้าหมายที่พอใจภายในครอบครัว

ชนิดของทริพธากกรโดยทั่วไปคือ รายได้ การศึกษา และอาชีพ จะเป็นตัวกำหนดตามประเพณีของสถานภาพของปัจเจกบุคคลในการจัดลำดับขั้นทางสังคม และภรรยาผู้ซึ่งทำงานและสร้างประโยชน์ต่อครอบครัว ภรรยาจะได้ทริพธากกรที่มีค่าที่จะใช้ต่อรองภายในครอบครัวจะมีอำนาจที่เท่าเทียมกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการเข้าสู่รูปแบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจของผู้หญิงที่แต่งงานจะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในการจัดการครอบครัวและแนวคิดเกี่ยวกับความเท่าเทียมกันมากขึ้น (Scanzoni and Polonko, 1980)

David M. Heer (1964) ผู้ซึ่งศึกษาผลกระทบจากการที่ภรรยาออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านต่อการตัดสินใจในครอบครัว โดยศึกษาเปรียบเทียบระหว่างครอบครัวของคนชั้นกลางกับครอบครัวของคนชั้นต่ำ โดยศึกษาจากคู่แต่งงาน 138 คู่ ในเขตเกรตเตอร์บอสตัน (Greater Boston) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ทั้งสามีและภรรยาเกี่ยวกับเรื่องสำคัญที่ต้องตัดสินใจในครอบครัว ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังตกลงกันไม่ได้และขอทราบว่าผลสุดท้ายใครเป็นผู้ชนะ ผลการวิจัยพบว่า ทั้งครอบครัวของคนชั้นกลางและชั้นต่ำ ภรรยาที่ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในครอบครัวมากกว่าภรรยาที่ไม่ได้ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน (Heer, 1964 : 115-123)

Hoffman (1966) เขาได้ศึกษาเกี่ยวกับอำนาจการตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับการควบคุมกิจกรรม (งานบ้านชนิดต่าง ๆ) ภายในครอบครัวและความคาดหวังในเรื่องอำนาจของภรรยาในเมืองดีทรอยต์ รัฐมิชิแกนพบว่า ภรรยาที่ออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน จะควบคุมกิจกรรมในบ้านมากกว่าภรรยาที่ไม่ได้ออกไปประกอบอาชีพ และสามีได้มีส่วนในการควบคุมกิจกรรมในบ้านมากขึ้น นอกจากนี้พบว่า การออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านของภรรยาไม่มีผลโดยตรงต่ออำนาจการตัดสินใจของภรรยา (ไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ) จะอย่างไรก็ดี ในกลุ่มที่ภรรยาออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ถ้าภรรยาที่มีความคิดว่สามีควรเป็นใหญ่ในครอบครัว ภรรยาจะมีอำนาจการตัดสินใจน้อย แต่ถ้าภรรยาที่มีความคิดว่สามี และภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกัน ภรรยาจะมีอำนาจในการตัดสินใจมากขึ้น (Hoffman, 1966 : 316-326)

Westly and Epstein (1969) ได้ทำการศึกษาด้านการอบรมเลี้ยงดูบุตรพบว่า ภรรยาเป็นผู้รับผิดชอบเลี้ยงดูบุตรเกือบทั้งหมดรวมทั้งการเป็นฝ่ายที่ต้องตัดสินใจดูแลบุตรเมื่อร้องกลางดึก ส่วนงานที่สามีทำน้อยกว่าภรรยาคือ การเล่นกีฬากับบุตรส่วนงานที่ทำร่วมกันคือ การไปรับส่งบุตรที่โรงเรียน งานที่เหลือนอกจากนั้น เป็นภาระของภรรยาทั้งสิ้น (Westly and Epstein, 1969 อ้างถึงใน กิตติศักดิ์ จินดาศักดิ์, 2538 : 12)

Lopata (1971) พบว่ามีงานบ้านเพียงไม่กี่ประเภทที่สามีและภรรยาทำร่วมกันที่บ่อยที่สุด ได้แก่ การซื้อของใช้ต่าง ๆ ภายในบ้านร่วมกัน ส่วนงานอื่น ๆ ที่เคยทำร่วมกันบ้างได้แก่ การจัดการด้านการเงินของครอบครัว งานทำความสะอาดหนัก ๆ และงานสวน

ในขณะที่สาวกันไม่ปรากฏว่ามีสามี ภรรยาคู่ใด ที่ทำอาหารร่วมกันเป็นประจำ (Lopata, 1971 อ้างถึงใน กิตติศักดิ์ จินดาศักดิ์, 2538 : 11-12)

Mark R. Rank (1982) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่กำหนดอิทธิพลระหว่างคู่สมรส ในการตัดสินใจเรื่องการประกอบอาชีพของภรรยา Rank ได้ศึกษาจากคู่สมรสจำนวน 378 คู่ ที่รัฐวอชิงตัน ในปี ค.ศ. 1977 ผลการศึกษา ได้พบกระบวนการ 2 อย่างที่เกี่ยวข้อกับอิทธิพลของภรรยา (โดยเฉพาะอย่างยิ่งภรรยาที่มีบุตรยังเล็กอยู่) ในการตัดสินใจออกไปทำงานนอกบ้าน ประการแรก ฝ่ายภรรยาซึ่งหนึ่งสามีในทางเศรษฐกิจน้อยกว่าใดเขอ ก็ยังมีอิทธิพลมากขึ้นในการตัดสินใจออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน นักวิชาการพวกหนึ่งถือว่าสตรีโดยทั่ว ๆ ไปในสังคมตะวันตก หนึ่งสามีในทางเศรษฐกิจน้อยกว่า เนื่องจากออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น มีรายได้ของตนเองสูงขึ้นมีสถานภาพในงานอาชีพสูงขึ้น มีการศึกษาสูงขึ้น และมีความเสมอภาคมากขึ้นกว่าเดิม ผลคือฝ่ายสามีซึ่งเคยครอบงำอำนาจต่อภรรยาไม่สามารถทำได้อีกต่อไป เพราะฝ่ายภรรยาไม่ยอมให้เหมือนแต่ก่อนการที่ฝ่ายภรรยาสามารถหาวิถีทางพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจ และดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองโดยไม่แต่งงานนั้น ทำให้นักวิชาการสามารถตั้งสมมุติฐานได้ว่า การช่วยเหลือตนเองได้ของสตรีเป็นปัจจัยสำคัญก่อให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงแบบแผนของอิทธิพลระหว่างคู่สมรสเหนือการตัดสินใจออกไปประกอบอาชีพนอกบ้านของภรรยา และยังเห็นด้วยกับ กระบวนการที่กล่าวดังนี้ จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ภายในครอบครัว ต่อไป

Elizabeth Maret and Barbara Finlay (1984) ศึกษาเกี่ยวกับการกระจายงานบ้านในครอบครัวของผู้หญิงที่ทำงาน ความรับผิดชอบในงานบ้านของผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้าน และไม่ได้ทำงานนอกบ้านที่ต่างกัน จากการเปรียบเทียบผู้หญิง อายุ 30-44 ปี ที่ทำงานนอกบ้านและไม่ได้ทำงานนอกบ้านในปี 1974 และ 1976 (ข้อมูลจาก NLS) โดยได้ทำการศึกษางานบ้านต่าง ๆ เช่น การซักผ้า การทำความสะอาดบ้าน ทำอาหาร ดูแลบุตร เป็นต้น พบว่าในส่วนของผู้หญิงทำงานนอกบ้านเปรียบเทียบระหว่าง 1974 และ 1976 เห็นได้ว่า ผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะรับภาระงานบ้านน้อยลงเรื่อย ๆ และเมื่อเทียบกับผู้หญิงที่ไม่ทำงานนอกบ้านแล้ว ผู้หญิงทำงานนอกบ้านจะรับภาระบ้านน้อยกว่า (Elizabeth Maret and Barbara Finlay, 1984 อ้างถึงในโสภา ชาติมันน์และคณะ. 2534:58)

จากการได้พิจารณาความหมาย แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าบทบาทจะถูกกำหนดขึ้นควบคู่กับสถานการณ์ในการปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) บุคคลย่อมจะต้องทราบถึงสถานการณ์ของบุคคลที่ปฏิสัมพันธ์ด้วยและสามารถคาดหวังพฤติกรรมหรือบทบาทของบุคคลที่ปฏิสัมพันธ์ด้วยว่า จะแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมอย่างไรออกมา แต่อย่างไรก็ตามความคาดหวังบทบาทของบุคคลนั้นที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยย่อมขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพ และสถานการณ์ที่แวดล้อมด้วยเช่นกัน จากการตรวจสอบเอกสารพบว่าไม่แน่นอนเสมอไปที่บทบาทบุคคลคาดหวังพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคลจะตรงกับบทบาทที่เจ้าของแสดงออก หรือปฏิบัติจริง แต่อย่างไรก็ดี ผลจากการศึกษา เรื่องสตรีที่ทำงานนอกบ้านกับความคาดหวังในบทบาทของคู่สมรสในครั้งนี้จะช่วยให้ทราบทิศทางความเป็นไปได้หรือความต้องการของสตรีในฐานะคนทำงานนอกบ้านเท่าที่สัมพันธ์กับชายว่า เขาทิ้งหลายความต้องการผู้จะมาเป็นผู้ครองให้มีบทบาทอยู่ร่วมกันในทิศทางใด แม้ในความเป็นจริงความคาดหวังกับบทบาทที่ปฏิบัติจริงที่หญิงคาดหวังต่อฝ่ายชายจะไม่สอดคล้องกันทีเดียวก็ตามแต่ ถือว่าเป็นการเริ่มต้นของความสัมพันธ์ทางบทบาทระหว่างชายหญิง อันจะเป็นการปูพื้นฐานของความรักความเข้าใจ ถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างกันและถือเป็นความสำคัญยิ่งในอันจะก่อกำเนิด สถาบันครอบครัว ตลอดจนผลิตสมาชิกที่ดีและมีคุณภาพของสังคมต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สมมติฐานในการวิจัย

ผู้วิจัยต้องการเปรียบเทียบสตรีที่ทำงานนอกบ้าน ที่มีสถานภาพโสดกับสถานภาพสมรส จากวัตถุประสงค์ข้อ 1. ผู้วิจัยได้กำหนดสมมติฐานการวิจัยดังต่อไปนี้

1. สตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความคาดหวังต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานบ้านทั่วไปในระดับมากน้อยต่างกัน
2. สตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความคาดหวังต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานเลี้ยงดูบุตรในระดับมากน้อยต่างกัน
3. สตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความคาดหวังต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านการตัดสินใจเกี่ยวกับการเงินของครอบครัวในระดับมากน้อยต่างกัน

จากวัตถุประสงค์ข้อ 2. ผู้วิจัยได้กำหนดสมมติฐานการวิจัยดังต่อไปนี้

4. อายุของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงลบกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานบ้านทั่วไป
5. อายุของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงลบกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานเลี้ยงดูบุตร
6. อายุของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงลบกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านการตัดสินใจเกี่ยวกับการเงินของครอบครัว
7. ระดับการศึกษาของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานบ้านทั่วไป
8. ระดับการศึกษาของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานเลี้ยงดูบุตร
9. ระดับการศึกษาของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงลบกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านการตัดสินใจเกี่ยวกับการเงินของครอบครัว
10. สถานภาพโสดของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์กับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานบ้านทั่วไปมากกว่าสตรีที่มีสถานภาพสมรส

11. สถานภาพโสดของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์กับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านการเลี้ยงดูบุตรมากกว่าสตรีที่มีสถานภาพสมรส

12. สถานภาพโสดของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์กับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านการตัดสินใจเกี่ยวกับการเงินของครอบครัวมากกว่าสตรีที่มีสถานภาพสมรส

13. ระยะเวลาในการประกอบอาชีพของสตรีที่ทำงานนอกบ้าน มีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานบ้านทั่วไป

14. ระยะเวลาในการประกอบอาชีพของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานเลี้ยงดูบุตร

15. ระยะเวลาในการประกอบอาชีพของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงลบกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านการตัดสินใจเกี่ยวกับการเงินของครอบครัว

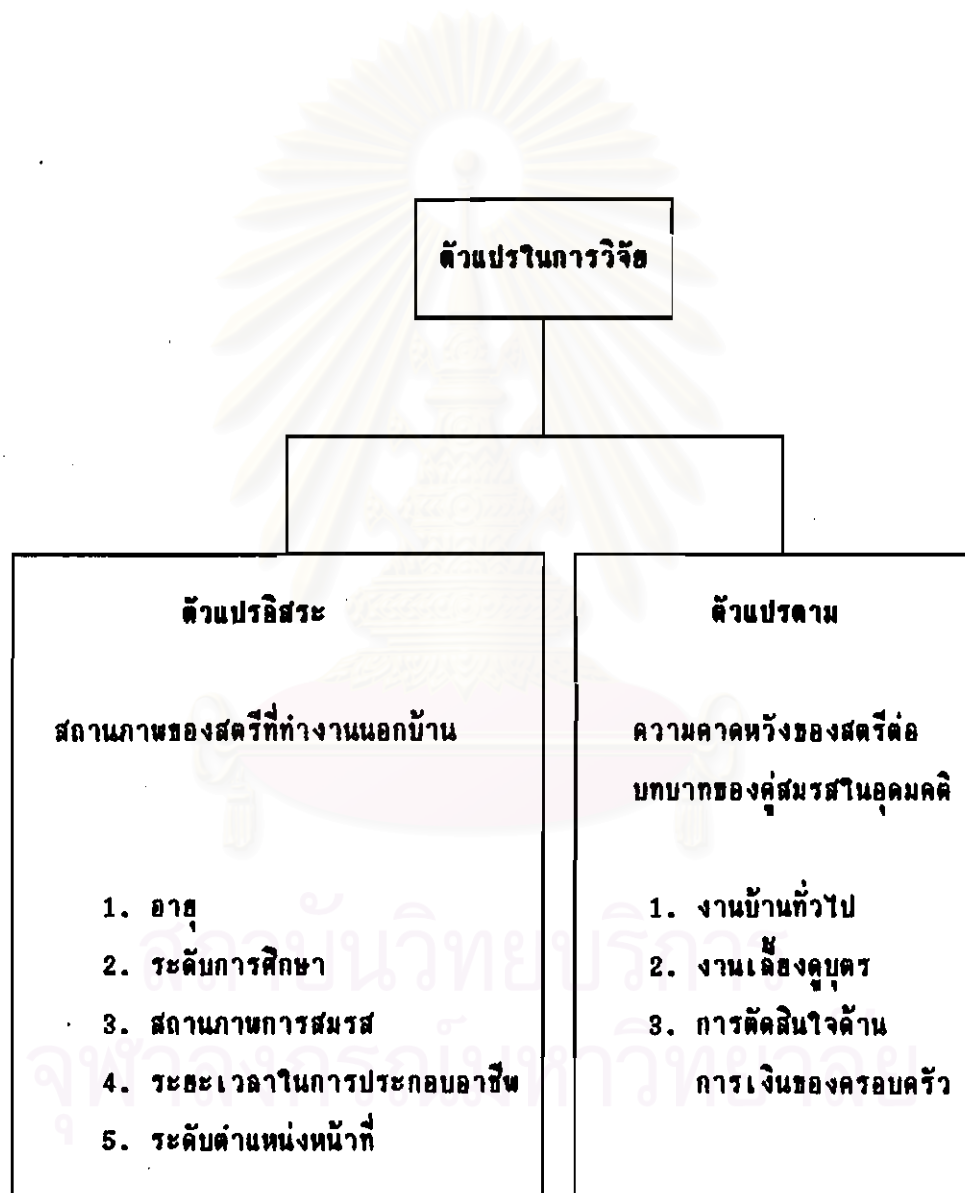
16. ระดับตำแหน่งหน้าที่ของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านงานบ้านทั่วไป

17. ระดับตำแหน่งหน้าที่ของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านการเลี้ยงดูบุตร

18. ระดับตำแหน่งหน้าที่ของสตรีที่ทำงานนอกบ้านมีความสัมพันธ์เชิงลบกับความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านการตัดสินใจเกี่ยวกับการเงินของครอบครัว

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การจำแนกตัวแปรตามสมมติฐาน

อธิบายขอบข่ายทางทฤษฎีสำหรับสมมติฐานแต่ละข้อ

(สมมติฐาน ข้อ 1-3) ความคาดหวังในบทบาทของฝ่ายชาย (สามี) เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาพร้อมๆกับการตระหนักถึงสิทธิของสตรีในยุคปัจจุบัน แต่ทั้งนี้ก็ทำให้ว่าสตรีทุกคนจะมีความคาดหวังเท่าเทียมกันเพราะว่า สตรีแต่ละคนนั้นได้รับการอบรม ประสพการณ์ชีวิตไม่เหมือนกันมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ฯลฯ ดังนั้นสตรีแต่ละคนจึงมีความคาดหวังต่างกันตามเงื่อนไขและปมหลังที่หลากหลายทางชีวภาพดังกล่าว

(สมมติฐาน ข้อ 4-5) จากทฤษฎีพัฒนาการครอบครัว Abdel-Ghany and Nickels, 1983 ได้ทำการศึกษาการรับผิดชอบงานต่างๆระหว่างสามีภรรยา พบว่า อายุของภรรยาที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการรับผิดชอบงานในบ้าน คือ ภรรยาที่มีอายุมากจะรับผิดชอบงานบ้านมาก ดังนั้นความเป็นไปได้หรือความคาดหวังให้คู่สมรส มีบทบาทในงานด้านต่างๆจึงเป็นไปได้น้อย

(สมมติฐาน ข้อ 6) จากแนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อมั่นในตนเองเออร์วิน และ เคลลอร์ธ (1980 : 19-20) กล่าวว่า ความเชื่อมั่นในตนเอง คือ ความแน่ใจในตนเอง และแน่ใจในสมรรถภาพของตนรวมถึงการรับรู้แก่ใจว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตนบุคคลที่เชื่อมั่นจะรู้สึกสะดวกใจในการแสดงความรัก การตัดสินใจและประพฤติปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ อายุจึงเป็นปัจจัยหนึ่งในการคาดหวังผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้านต่างๆ กล่าวคือ อายุน้อยความมั่นคงและตระหนักในคุณค่าแห่งตนมีน้อยจึงคาดหวัง ให้คู่สมรสมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในด้านต่างๆมากกว่าคนอายุมาก

(สมมติฐาน ข้อ 7-9 และข้อ 13-18) ตามทฤษฎีทริพฮากร Blood และ Wolfe (1960) ได้ศึกษาาระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่จะเป็นสามีและภรรยา การจำแนกตามหน้าที่ของสามีภรรยาจะอยู่บนพื้นฐานแห่งทริพฮากรของผู้เป็นสามีภรรยา เป็นสำคัญ ทริพฮากรที่มีอิทธิพลต่อการรับผิดชอบงานบ้านงานเลี้ยงดูบุตร หรือการตัดสินใจในเรื่องต่างๆของสามีภรรยาได้แก่ เวลา ความชอบในงาน อาชีพ รายได้ ระดับการศึกษา และระดับชั้นทางสังคม

(สมมติฐาน ข้อ 10-12) การที่สตรีโสดมีความคาดหวังต่อบทบาทของคู่สมรสในด้านต่างๆสูงเป็นเพราะมีความคิดในแนวอุดมคติหรือความเพ้อฝันมากกว่า ความเป็นจริงทั้งนี้เป็นเพราะไม่มีประสบการณ์การทำงานมาก่อน แฟนชายเองก็มักเอาอกเอาใจแฟนสาวเป็นพิเศษ ความคาดหวังของฝ่ายหญิงต่อบทบาทของผู้จะมา เป็นคู่ชีวิตจึงเป็นไปได้สูง ส่วนสตรีที่แต่งงานแล้วมีประสบการณ์ชีวิตคู่อยู่ในโลกความเป็นจริง และมักพบว่าฝ่ายชายยังยึดติดกับบทบาทประเพณีเดิมต้องการความเป็นใหญ่ มักรับผิดชอบงานเฉพาะของฝ่ายชายไม่มีเวลาหรือใส่ใจในงานของฝ่ายหญิง รวมถึงด้านการตัดสินใจทางการเงินเกี่ยวกับงานบ้าน, งานเลี้ยงดูบุตร ฯลฯ ความคาดหวังต่อบทบาทของฝ่ายชายจึงมีน้อย

นิยามศัพท์

สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งหน้าที่ที่ได้จากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลเกี่ยวข้องกับผู้อื่น สถานภาพจะกำหนดว่า บุคคลนั้นมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร เป็นสิ่งเฉพาะบุคคลทำให้บุคคลนั้นต่างจากผู้อื่น

บทบาท หมายถึง การปฏิบัติสิทธิหน้าที่ของสถานภาพในทันที หมายถึง บทบาทของฝ่ายชาย (คู่สมรส) ที่พึงมีต่อครอบครัว ในกรณีที่ฝ่ายหญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน

สตรีที่ทำงานนอกบ้าน หมายถึง สตรีที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเต็มเวลา และมีรายได้จากการทำงานนั้น ในที่นี้ ได้แก่ สตรีที่ประกอบอาชีพในหน่วยงานของ ภาครัฐบาล, ภาครัฐวิสาหกิจและภาคเอกชน ในเขตกรุงเทพฯและให้หมายรวมถึงสตรีที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาโทหรือปริญญาตรี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ความคาดหวังของสตรีต่อบทบาทของคู่สมรส หมายถึง การคาดการณ์ของสตรีต่อพฤติกรรมของคู่สมรสในลักษณะการประมาณค่า โดยใช้มาตรฐานของสตรีที่ทำงานนอกบ้านเป็นเครื่องวัด

นิยามระดับปฏิบัติการ

1. สตรีที่ทำงานนอกบ้าน หมายถึง สตรีดังต่อไปนี้

1.1 อายุตั้งแต่ 18-43 ปีขึ้นไป

1.2 ระดับการศึกษา หมายถึง ตั้งแต่ ระดับชั้นอนุบาล ถึง ระดับปริญญาตรีขึ้นไป

1.3 สถานภาพการสมรส หมายถึง โสด หรือเคยผ่านการสมรสมาเป็นเวลาค้นกว่า 6 เดือน กับผู้ที่เคยผ่านการสมรสมาเป็นเวลามากกว่า 6 เดือนรวมทั้งกรณีสมรสแล้วแยกกันอยู่ หรือ หย่า หรือตายหรือหม้าย เป็นต้น

1.4 ระยะเวลาในการประกอบอาชีพ หมายถึง ระยะเวลาตั้งแต่แรกเข้าทำงานจนถึงปัจจุบันที่สตรีแต่ละคนทำงานในหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งของ ภาครัฐบาล, รัฐวิสาหกิจหรือเอกชน โดยแบ่งเป็น 3 ระดับ

1. ระยะเวลาน้อยกว่า 3 ปี
2. ระยะเวลา 3-9 ปี
3. ระยะเวลา 10 ปีขึ้นไป

ส่วนระยะเวลาในการประกอบอาชีพของกลุ่มสตรีโสดซึ่งเป็นกลุ่มนิสิตปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรณียังไม่ทำงานอนุโลมให้ถือว่าการมาเรียนหมายถึงการออกมาทำงานนอกบ้าน

1.5 ระดับตำแหน่งหน้าที่ หมายถึง ตำแหน่งตั้งแต่ระดับพนักงานทั่วไปถึงระดับผู้บริหารโดยแบ่งเป็น 3 ระดับ คือ - ระดับสูง (ระดับผู้จัดการ หรือ หัวหน้างาน หรือ ข้าราชการซี 6 ขึ้นไป)

- ระดับกลาง (ระดับพนักงานทั่วไป หรือ ข้าราชการ

ซี 1-5)

- ระดับต่ำ (คนงานทั่วไป หรือ แรงงานไร้ฝีมือ)

2. ความคาดหวังในบทบาทของคู่สมรส สำหรับสตรีที่ต้องทำงานนอกบ้าน
ความคาดหวังในบทบาทของคู่สมรสให้ หมายถึง ความคาดหวังดังต่อไปนี้

2.1 คาดหวังให้ผู้ชายมารับผิดชอบร่วมกันในด้านงานบ้านของสตรี
อันได้แก่

- 2.1.1. การไปจ่ายกับข้าว
- 2.1.2. การทำอาหาร
- 2.1.3. การล้างจาน
- 2.1.4. การซักผ้า รีดผ้า
- 2.1.5. การทำความสะอาดและตกแต่งบ้าน

2.2 คาดหวังให้ผู้ชายมารับผิดชอบร่วมกันในด้านการเลี้ยงบุตร
อันได้แก่

- 2.2.1. การดูแลเรื่องอาหารการกินของบุตร
- 2.2.2. การดูแลอย่างใกล้ชิดเมื่อบุตรไม่สบาย
- 2.2.3. การรับส่งบุตรไปกลับโรงเรียน
- 2.2.4. การให้คำปรึกษาในเรื่องการเรียนแก่บุตร
- 2.2.5. การเป็นเพื่อนเล่นให้กับบุตรได้

2.3 คาดหวังให้ผู้ชายมารับผิดชอบร่วมกันในด้านการตัดสินใจเกี่ยวกับการ
เงินของครอบครัวอันได้แก่

- 2.3.1. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับอาหารภายในครอบครัว
- 2.3.2. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องใช้ภายในครอบครัว
- 2.3.3. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับค่าเล่าเรียนของบุตร
- 2.3.4. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการไปที่สวนของบุตร
- 2.3.5. ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเครื่องแต่งตัวของบุตร